

Ο ΕΚΛΟΓΕΥΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ

..... Λαέ! σοῦ μιλεῖ ἡ καρδιά μας.
Δὲν μιλοῦνε οἱ σκοποὶ μας, οὔτε τὰ συμφέροντά μας.

I. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ.

ΕΚΑΣΤΟΝ ΦΥΛΛΟΝ ΛΕΠΤΑ 10

ΕΚΑΣΤΟΝ ΦΥΛΛΟΝ ΛΕΠΤΑ 10

ΛΟΓΟΣ ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ Ι. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ,

ΥΠΟΦΩΦΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ,

ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ,

ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΛΟΓΕΩΝ ΑΘΗΝΩΝ, ΣΥΝΗΓΜΕΝΟΝ ΕΝ Τῃ ΑΙΘΡῃ
ΤΟΥ Α' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ,
ΤΗΣ 9 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1879, ΠΗΜΕΡΑΝ ΚΥΡΙΑΚΗΝ.

Συμπολιταί,

Ἡ ἐβδόμη περίοδος τῆς Βουλῆς, καθ' ἣν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ Σας ἀντιπροσωπεύσω, ἐπὶ τέσσαρα ὁλόκληρα ἔτη, ἔληξεν· καλεῖσθε δὲ μετ' ὀλίγου ἡμέρας νὰ ἐκλέξετε τοὺς Βουλευτάς, οἵτινες μέλλουσι νὰ συγκροτήσωσι νέαν βουλευτικὴν περίοδον. Ἐπειδὴ καὶ σήμερον, ὡς πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, τὸ ὄνομά μου τίθεται ἀθις ἐνώπιον τῆς ψῆφου Ἰμῶν, ἔκρινα, ὅτι ἄρκειον εἰς τὴν συνείδησίν μου, καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν συνείδησιν ὑμῶν, νὰ παρουσιασθῶ, ἐνώπιόν σας, καὶ νὰ ἐκθέσω, τί ἔπραξα καὶ πῶς διεχειρίσθην τὴν ἐντολήν, ἣν μοι ἀνεθέσατε, συγχρόνως δὲ νὰ ἐκφέρω τὰς ἰδέας μου ἐπὶ τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἡ ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπεία κέκληται νὰ συζητήσῃ καὶ νὰ λύσῃ, συνεργουμένη μετ' ὀλίγων.

Πρῶτῳ δὲ τοῦτο, διότι, μεθ' ὅλην τὴν πανοπλίαν τοῦ ἀνευθύνου, δι' ἧς, ἀπέναντι τῆς κοινῆς Δικαιοσύνης, τὸ Πολίτευμα περιβάλλει τὸν Βουλευτὴν, διὰ τὴν ψῆφον καὶ διὰ τὰς γνώμας, ὅσας ἐκφέρει ἐν τῇ Βουλῇ, δὲν ἀγνοῶ, ὅτι ὑφίσταται, ἐσκαί ἀκμαία καὶ ζῶσα, ἡ εὐθύνη τοῦ Βουλευτοῦ, ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου τῶν Συμπολιτῶν του, ὅπερ, περιλαμβάνον ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ αὐτοῦ πάντα ἀνεύθυνον, ἂν μὴ ἐπιβάλλῃ τὴν ποινὴν τῆς φυλακίσεως ἢ τοῦ προστίμου, ἐπιβάλλει ὅμως ποινὰς, ὑπὸ τινα ἐποψίν, μεγαλητέρας καὶ φοβερωτέρας, τὰς ποινὰς τῆς ἀποστρεφῆς, τῆς ἀποδοκιμασίας, τῆς ἄρσεως τῆς ἐμπιστοσύνης ἀπ' ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἐπετέλεσαν τὸ καθήκον των, κατὰ τὰς ὑποσχέσεις τὰς ὁποίας ἔδωκαν, καὶ συμφῶνως πρὸς τὸν ἄρκεν των.

Ἐπίσης, ἐπειδὴ ἡ ψῆφος Ἰμῶν, διὰ νὰ φέρῃ τὴν ἐνωσίαν καὶ τὴν ἀξίαν, ἣν πρέπει νὰ ἔχῃ, κατὰ τὸ Πολίτευμα, καὶ διὰ νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ ἐκλεγομένου ἀληθευτέρως, ἀπαιτεῖται νὰ ἦται ψῆφος περωτισμένη, ὁρεΐλουσιν ἐκείνοι, οἵτινες ζητοῦσιν ἀπ' ὑμῶν τὴν ἐκφρασιν τῆς ἐμπιστοσύνης Σας, νὰ ἐκφέρωσι σαφῶς καὶ καθαρῶς τὰς ἰδέας των ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῶν πολιτικῶν, ἅτινα ἀφορῶσιν εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς ἀμέσως, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σας μέλλουσι νὰ πέσωσιν, οὕτως ἢ ἄλλως λυόμενα.

Τοῦτο ἐπεκράτησε καὶ ἐπικρατεῖ εἰς ὅλας τὰς χώρας, αἵτινες κοσμοῦνται δι' ἐλευθέρων πολιτευμάτων, ἀλλ' ἐναργῶν καὶ ζώντων, οὐχὶ δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου διατεταγμένων. Ἐκεῖ, οἱ πολιτευόμενοι, καίτοι φέροντες πολλὰς μακρὸν βίον καὶ ἀνεκμισθότητον ὑπόληψιν, παρουσιάζονται ἐκάστοτε, ἐνώπιον τῶν Ἐκλογέων των, καὶ δικαιολογοῦσι τὴν πορείαν των, καὶ ἐκφέρουσι τὰς ἰδέας των ἐπὶ τῶν συνταρασσόντων τὴν Πολιτείαν ζητημάτων. Πράττουσι δὲ τοῦτο, καίτοι τεθραμωμένον ἔχοντες τὴν ὑπόληψιν αὐτῶν, διότι πᾶς πολίτης εἶναι ἐλευθέρως νὰ μεταβάλῃ τὰς γνώμας του, κατὰ τὴν συνείδησίν του, οὐδεὶς δὲ εἶναι ὑποχρεωμένος, διότι πρὸ τινος χρόνου εἶχε τοιαύτην ἐπὶ τινος ζητήματος γνώμην, νὰ ἔχῃ τὴν ἰδίαν καὶ σήμερον. Ἄν τοῦτο ἐγίνετο ἀποδεκτὸν, οὐδεμία μεταβολὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἦθελεν εἶσθαι δυνατὴ. Ἐν τῇ Ἑλλάδι αὐτῇ, οὔτε ἡ Τρίτη Ἰουλίου, οὔτε ἡ 10 Ὀκτωβρίου ἦθελεν συντελεσθῆ, ἐὰν ἐφημερίζομεν τὴν ἀρχὴν αὐτὴν· διότι εἶδομεν, πρὸ ἐτῶν δεκαεπτὰ, αὐτοῦ, τοῦς πρὸ τινων μηνῶν διὰ τῶν ὅπλων πολεμήσαντας· κατὰ τῶν ἐπικραστῶν τοῦ Νεαυπλίου, μετ' ὀλίγων γεινομένους ἀρχηγούς καὶ ἐκτελεστάς τοῦ προγράμματος ἐκείνων. Ὁ Χριστιανισμὸς αὐτὸς δὲν ἠθελε τόσους προσηλυτίσει, ἐὰν ἡ αὐτὴ ἐπεκράτει ἀρχή· διότι προσηλυτὸς εἶναι καὶ λέγεται ὁ μεταβαίνων ἀπὸ μιᾶς πίστεως εἰς ἄλλην. Ἀλλὰ, εἰ καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα ὁ Πολίτης νὰ μεταβάλῃ τὴν γνώμην του, οὐχ ἦτον φέρει καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τὴν ἀναπόσπαστον, ὅσας· μάλιστα ζητῆ τὴν ἐκφρασιν τῆς ψῆφου τῶν Συμπολιτῶν του, νὰ παρουσιάζηται ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ νὰ ἀνεκρινῆ τὴν μεταβολὴν αὐτὴν.

Ἐπόμενος οὕτω εἰς τὰ παραδείγματα τῶν πολιτευομέ-

των τῶν πράγματι ἐλευθέρων καὶ συνταγματικῶν Κρατῶν, ἔκρινα, ὅτι ὤφειλον, ἐπικειμένων τῶν ἐκλογῶν, νὰ παρουσιασθῶ ἐνώπιόν σας, καὶ νὰ ἐκφέρω τὰς γνώμας μου ἐπὶ τῶν ζητημάτων, ὧν νὰ ἐπιληρθῆ κέκληται ἡ ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπεία.

Θέλω ἐκθέσει, Κύριοι, πρῶτον, πῶς διεχειρίσθη τὴν ἐντολὴν Ὑμῶν ἐν τῇ Βουλῇ, ἀκολουθῶν θέλω μεταβῆ εἰς τὴν ἐκθεσὶν τῶν ἰδεῶν μου, ἐπὶ τῶν διαφόρων πολιτικῶν ζητημάτων.

Ἄλλὰ πρὶν ἢ εἰσελθῶ εἰς τὸ πρῶτον θέμα, παρακαλῶ Ὑμᾶς νὰ γνωρίσητε, ὅτι δὲν εἶμαι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες παραδέχονται, ὅτι, ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς σαρκὸς, τῶν ὀστέων καὶ τοῦ αἵματος, ὑπάρχουσι ἄνθρωποι, ἀναμάρτητοι καὶ ἀλάθαστοι. Οὐδένα τοιοῦτον παραδέχομαι ἐπὶ τῆς γῆς, πολλῶ δὴ ἴττον παραδέχομαι, ὅτι ἐγὼ εἶμι τοιοῦτος. Πιθανὸν νὰ ἔσφαλον εἰς πολλὰς περιστάσεις, νὰ ἡμάρτησα καὶ νὰ ἐπλαγῆην. Κρίνοντές με, παρακαλῶ, νὰ μὲ κρίνητε, εὐχὴ ὡς ἐν τι ὑπερφυσικόν, ἐλθὼν ἐκ Θεοῦ νὰ σᾶς σώσῃ· εἶμι ἄνθρωπος ἐκ σαρκὸς καὶ ὀστέων, καὶ ὡς τοιοῦτον ὀφείλετε νὰ μὲ κρίνητε. Ἐν μόνον ἔχετε δικαίωμα νὰ ἐξετάσητε, ἐάν τὰς γνώμας, τὰς ὁποίας ὑπεστήριξα, τὰς ὑπεστήριξα καλῆ τῆ πίστει, καὶ ἂν ὡς Βουλευτῆς μὴ ἔθεσα τὸ ἀτομικὸν ὑλικὸν συμφέρον μου ὑπὲρ τὸ κοινὸν συμφέρον.

Γνωρίζετε, Κύριοι, τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς συνήλθεν ἡ Βουλὴ τοῦ 1875. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δυστυχῶς ἐβεβαιώθη, διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ὁ ἀπολυτισμὸς ἀπεφάσισε νὰ ἀρξῆται τοῦ ἔργου αὐτοῦ, πρὸς ἀκρωτηριασμὸν τοῦ Πολιτεύματος. Δὲν θέλω ν' ἀναμνήσω τὰς λυπηρὰς ἐκείνας περιστάσεις, τὰς ὁποίας ὑμεῖς οἱ Ἀθηναῖοι γινώσκετε καλλίτερον παντὸς ἄλλου. Κυρίως ὁμῶς τότε εἶχε διαδοθῆ καὶ βεβαιωθῆ ἐκ παντὸς τρόπου, παρὰ τῶν παρασκευαζόντων τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Συντάγματος, ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι ἀδύνατον νὰ κυβερνηθῆ διὰ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον διὰ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ, καὶ ὅτι οὐδεμία Βουλὴ ἐν τῇ Ἑλλάδι εἶναι ἱκανὴ νὰ συστήσῃ καὶ ὑποστηρίξῃ κυβερνήσιν τινά. Συνερχομένη λοιπὸν ἡ νέα Βουλὴ, πρῶτιστον εἶχε καθῆκον ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν πραγμάτων, καὶ ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ Βουλὴ ἐλληνικὴ, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐλευθέρως ἐκλογῆς, ἣτις νὰ δυνηθῆ νὰ σχηματισθῇ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ μίαν κυβερνήσιν. Μετὰ τῶν ἄλλων Συναδέλφων μου, οἵτινες ἐπεδιώξαν τὴν ἄμυναν κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς κατὰ τοῦ πολιτεύματος, ὑπεστήριξα καὶ τὸ ὑπουργεῖον, ὅπερ ἡ πλειονοψηφία τῆς Βουλῆς ἐσχματίσει, καὶ τὸ ὑπεστήριξα, καθ' ὅλην τὴν σύνοδον τὴν πρῶτην καὶ μέρος τῆς ἐπομένης συνόδου. Τοῦτο ἐπραξάν πάντες· ἐκεῖνοι, οἵτινες συνηγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς ἀκεραϊότητος τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Τοιοῦτον εἶχομεν καθῆκον, ἐάν ἠθέλομεν νὰ ὦμεν συνεπεῖς πρὸς ὅσα εἶπομεν, καὶ πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις ἡμῶν. Ἐν τούτῳ, τὰ κόμματα ἀπέδειξαν καὶ φρόνησιν καὶ αὐταπάρησιν.

Ἄλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς πορείας τῶν ἐσωτερικῶν ζητημάτων, καὶ τῆς γενομένης ἐργασίας, ἀνέκυψε τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα. Ἡ μικρὰ ἐπανάστασις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης ταχέως ἐλαβε διαστάσεις εὐρυτέρας, δὲν ἐδράζονταν δὲ τὰ πράγματα ν' ἀποδείξωσιν, ὅτι γενικώτερα παρασκευάζοντο σχέδια, καὶ ὅτι εὐρυτέρῃ ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἡ κρίσις κατὰ

τὴν Ἀνατολήν. Ἀπέναντι περιστάσεων τοιούτων, ἡ Κυβέρνησις, ἣτις ἐσχματίσθη δι' ἄλλον λόγον καὶ ὑπὸ περιστάσεσι ἄλλαις, δὲν ἤδυνάτο πλέον νὰ ἤναι ἡ κυβερνήσις, ἣτις πρῶτιστον νὰ ὑπηρετήτῃ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Ὁ ἀξιώσιμος Πρωθυπουργός, ὁ τότε καὶ νῦν, αὐτὸς οὗτος ἀνεγνώρισε τὴν τοιαύτην θέσιν τῶν πραγμάτων, προτεκάλεσε δὲ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς νὰ τὸν συντρέξωσι πάντες, ὅπως σχηματισθῆ κυβερνήσις ἰσχυρὰ, ἀπαρτιζομένη ἐξ ὅλων τῶν μερίδων. Τότε μετὰ τοῦ συναδέλφου Βουλευτοῦ ἐκ Νέων Ψαρρῶν κ. Μιλτιάδου Κανάρη ὑπέβαλον τὴν πρότασιν, ὅπως σχηματισθῆ κυβερνήσις, περιλαμβάνουσα ὅλους τὰς ἀρχηγούς τῶν κομμάτων, καὶ δυναμένη νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τε τὸ ἔθνος καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, νὰ δυνηθῆ δὲ ἡ κυβερνήσις αὕτη νὰ ἐλθῇ εἰς σοβαρωτέρας διαπραγματεύσεις. Ὁμοίαν δὲ πρότασιν, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, δηλοῦσαν τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς τότε κυβερνήσεως, ὑπέβαλεν ὁ ἐκ Γορτυνίας Βουλευτῆς καὶ νῦν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργός κ. Θ. Δηλιγιάννης. Δυστυχῶς ἡ πρότασις αὕτη δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν παρὰ τῆς Βουλῆς. Μετ' ὀλίγον ὁμῶς ἡ ἰδέα ἐγενικεύθη.

Ἐνθυμεῖσθε τὰς διαδηλώσεις τῆς πρωτευούσης, αἵτινες, κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος, δὲν ἦσαν διαδηλώσεις τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀτομικῶς, ἀλλ' ὀλοκλήρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ τοῦ ἐντὸς καὶ τοῦ ἐξωτός. Παρὰ πάντων ἐζητήθη ὁ σχηματισμὸς κυβερνήσεως, ἐμπνεούσης γενικωτέραν ἐμπιστοσύνην. Τὸ ζήτημα δὲν ἐδράζονε νὰ ἐλθῇ ἐντὸς τῆς Βουλῆς. Ὑπεστήριξα τὴν λύσιν, ἣν καὶ αἱ περιστάσεις ἐπέβαλον καὶ τὸ ἔθνος ὑπέδειξε· ἀλλὰ προσεβλήθη τότε παρ' ἄλλων συναδέλφων, οἵτινες ἐπέσθευσον, ὅτι ὑπουργεῖα **de coalition**, τὰ ὑπουργεῖα τῆς συμπράξεως τῶν κομμάτων, εἶναι ὑπουργεῖα, ἀνεπαρκῆ καὶ μὴ δυνάμενα νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς ἐθνικοὺς σκοπούς. Ἐπολέμησα τὴν ἰδέαν ταύτην, διὰ τῶν παραδειγμάτων, διὰ τῶν συμβάντων ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου πολλάκις ἐσχματίσθησαν τοιαῦτα ὑπουργεῖα, προκειμένου νὰ ὑπηρετηθῆ μέγας τις ἐθνικὸς σκοπός. Τότε μετ' ἄλλων Συναδέλφων, προὐκαλέσαμεν μυστικὴν συνεδρίασιν, ἐν ἣ ἐδόθησαν αἱ δέουσαι ἐξηγήσεις. Ἐν αὐτῇ δὲ ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ὑπουργεῖον, ἐξ ὅλων τῶν ἡγετῶν τῶν κομμάτων καὶ ὑπὸ τὴν προεδρείαν προσώπου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὅλοι αἱ φιλοτιμίαι ἐδύναντο νὰ κύψωσι καὶ νὰ ὑποχωρήσωσι. Τοιοῦτοτρόπως ἐσχματίσθη τὸ ὑπουργεῖον τοῦ ζειμνήστου Κανάρη.

Ἐπῆρξα, ὡς εἶπον, εἰς τῶν πρωτίστων ἐν τῇ Βουλῇ ἐνεργησάντων πρὸς σχηματισμὸν αὐτοῦ· ὀφείλω δὲ νὰ διηλογηθῶ, ὅτι ἡ μεγὰλὴ πλειονοψηφία τῆς Βουλῆς ἐπεκρότησεν εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ ὑπουργεῖου ἐκείνου καὶ προθύμως, τυφλῶς, ἐπιτραπέϊτε μοι ἡ λέξις, τὸ ὑπεστήριζεν εἰς ὅλα του τὰ βήματα. Τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο εἶχεν ἀποστολὴν νὰ διευθύνῃ τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, ν' ἀναχαιτίσῃ πᾶν παρακεκινδυνευμένον ἢ ἄτακτον κίνημα, πρὸ πάντων ν' ἀποδείξῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν εἶναι ἡ Ἑλλάς, τὴν ὁποίαν ὑπέθετε δηλ. ὑποχέριος εἰς ξένην τινα δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε ἠκολούθει, ὑπέκουσα εἰς τὸ ἐθνικὸν τῆς φρόνημα, ἀλλ' ὅτι ἡ Ἑλλάς ἀνήκει εἰς ἐαυτὴν ἀπεκλειστικῶς, καὶ ὅτι ἐννοεῖ πληρέστατα, ὅτι ἡ γινομένη κατὰ τὴν Ἀνατολήν ἐπιδρομὴ εἰς ἄλλο δὲν ἀφορᾷ ἢ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἐκπεύσης τουρκικῆς κατακτῆσεως δι' ἄλλης, ὅτι ἐννοεῖ νὰ ἀντισταθῇ καὶ αὕτη κατὰ τῆς ἀλλαγῆς ταύτης τῆς κατακτῆσεως καὶ νὰ σώσῃ τὸν Ἑλληνισμόν. Τὸ ὑπουργεῖον αὐτὸ εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὑπηρετήσε τὴν ἰδέαν αὐτὴν, διηύθυνε τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις καταλλήλως καὶ ἤρξατο ἐκ τῶν ἐνόντων νὰ τὰς παρασκευάζῃ σπουδαιότεραν καὶ συνετώτεραν. Αἱ παρασκευαζομένη δὲ, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι εἶναι λίαν δύ-

σκολοί, γινόμενοι κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν, δὲν δύναται νὰ παρασκευασθῇ ἐν ἔθνει στρατιωτικῶς, διότι δὲν ἔχει τὸν χρόνον· καὶ δύναται μὲν νὰ δανεισθῇ χρήματα ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ δανεισθῇ καὶ χρόνον. Μόλον τοῦτο ἡ κυβέρνησις ἐκείνη, ἐπικυβερνήτων, ἐκ τῶν ἐνότων, ἐπραξεν ὅ,τι ἠδυνήθη, καὶ ὑπὲρ πάντα κατώρθωσε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν Ἑυρώπην τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ νὰ τὴν πείσῃ, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἀνήκει εἰς ἐκυτὴν. Δυστυχῶς ἕνεκα πολλῶν λόγων, τοὺς ὁποίους ἡ παρούσα ὥρα δὲν μοὶ ἐπιτρέπει νὰ εἶπω, τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο ἔπεσεν. Ὁ Πρωθυπουργὸς δ' ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἡ Βουλὴ, ἀρχομένη τῶν ἔργων τῆς, ὑπέδειξε καὶ ὑπεστήριξε, καὶ ὅστις μετέσχε τοῦ οἰκουμενικοῦ ὑπουργείου, ἀνεδέχθη νὰ σχηματίσῃ τὴν νέαν κυβέρνησιν.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον προεκήθη καὶ ἑτέρη μυστικὴ συνεδρίασις. Δὲν μοὶ εἶναι ἐπιτετραμμένον ν' ἀποκαλύψω τί ἐβρέθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτήν, διότι εἰσέτι ἡ Βουλὴ δὲν ἀπεφάσισε νὰ δημοσιεύσῃ τὰ πρακτικὰ αὐτῆς. Ἐβρέθησαν ὅμως ἐν τῇ συνεδρίᾳ ἐκείνῃ πράγματα ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως, ἅτινα δὲν ἠδυνάτο εἰμὴ νὰ πείσω πάντας, ὅτι ἔπραξε νὰ γίνῃ ἡ ἐξέδοσι τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐπῆρξαν πέντε, οἵτινες ἀντέστησαν ἀπολύτως, τὰ δὲ πράγματα τοὺς ἐδικαίωσαν ἐντὸς ὀλίγου. Ἐγὼ ὑπῆρξα μετὰ τῶν ἐκείνων, δύο ἢ τριῶν, οἵτινες ἐψήφισαν ὑπὸ ὄρον, ἀφοῦ παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἐβρέθη καὶ ἐβεβαιώθη, ὅτι Πρέσβεις μεγάλων Δυνάμεων τῆς εἶπον, «τί κάθισθε καὶ δὲν ἐξέρχεσθε». Μόνον μετὰ τὴν δῆλωσιν αὐτῆν, ἔδωκα τὴν ψήφον μου ὑπὲρ τῆς ἐξόδου τοῦ στρατοῦ. Δυστυχῶς τὰ μετ' ὀλίγον γινόμενα ἀπεδείξαν, ὅτι οἱ Πρέσβεις πολλοὶ ἀλλοίωσαν εἶχαν διάνοιαν καὶ ὅλως ἀντίθετα εἶπον ἐκείνων, ἅτινα παρεστάθησαν ἐνώπιον τοῦ Βουλευτοῦ, ὡς παραρημῆσαι. Ἄλλ' ἡ εὐθύνη δὲν πρέπει νὰ βαρύνῃ τοῦ Βουλευτῆ, οἵτινες ὤφειλον νὰ δώσωσιν, ἐν ταύτῃ κρίσει ὡς, ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς λόγους τῆς κυβερνήσεως, ἥτις βεβαίως ἐπλανήθη· διότι δὲν δύναμι ν' ἀμνησθητῆ αὐτῇ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα. Ἐν τῇ αὐτῇ συνεδρίᾳ, ἐδόθησαν, μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ διαβεβαιώσεις, ὅτι ἡ κυβέρνησις ἠθέλει ἀποστῆ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἀτάκτων κινημάτων, ἅτινα καὶ ἡσυχαστικὰ μάλιστα ἐχαρακτήρισεν, ὅ,τι δὲ ἦτο ἐπιβεβαίωσις ἐμὲλλε νὰ τὸ πράξῃ μεθ' ὅλης τῆς ἀξιοπροπέας, τῆς ἀρμοσύνης εἰς Κράτος. Δυστυχῶς τὸ τοιοῦτον δὲν ἐτελέθη, καὶ ἄτακτα κινήματα ἐπῆλθον, μεθ' ὅλων τῶν συνεπειῶν αὐτῶν. Ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς δὲν ἠδυνάμην, μεθ' ἔλην τὴν λύπην μου, νὰ συμπράξω μετὰ τοῦ ὑπουργείου. Λέγω δὲ μεθ' ὅλην τὴν λύπην μου, διότι δὲν δύναμι ν' ἀρνηθῶ τὴν ἰκανότητα τοῦ προεδρεύοντος τοῦ ὑπουργείου ἀνδρὸς, καὶ ὅτι ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς εἰς ἐκ τῶν θεμελιωτῶν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Οὕτω, προσεκοσθέντος τοῦ ζητήματος τῆς ἐμπιστοσύνης, ἠρνήθη αὐτὸν εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἐβείσθη, ἐκτὸς τούτου, ὅτι ἡ μεταβολὴ τῆς κυβερνήσεως ἔπραξε νὰ γίνῃ, καὶ ἕνεκα τῶν ἐπελευθύνων περιπλοκῶν, μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου καὶ μετὰ τὸ πρῶτον ὅλον. Ἦτο ἀνάγκη πολιτικὴ ἢ τοιαύτη μεταβολὴ, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὤφειλον αὐτὸς ὁ πρωθυπουργὸς νὰ κλίνῃ. Ὄφειλεν, ἐν τῇ βαθύτητι τῆς πολιτικῆς του φρονήσεως, ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι ἔπραξε ν' ἀποχωρήσῃ, ὅπως πενταεὶ ἀρθῶσι προρῆσεις καὶ διευκολυνθῇ τὸ ἔργον τῶν διαθινῶν διαπραγματεύσεων. Εἶμι πεπεισμένος, ὅτι τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἀναγνώρισεν ὁ νῦν Πρωθυπουργὸς· ἐπειδὴ δὲ, ἀπὸ νεώτερος πολιτικῶν, γινώσκω τὰς διαγερσεις, τὰς πολιορκώσεις τοὺς πολιτευομένους, καὶ ἰδίως τοὺς προεταμένους τῶν κομμάτων, ὑπὲρ πάντας πειζομένους, δὲν ἀπορῶ διατί, καίτοι

ἴσως ἀναγνωρίζων τὸ ὄρθον τῆς ἀποχωρήσεώς του, ὁ νῦν Πρωθυπουργὸς δὲν ἀπεχώρησε τῆς Ἐξουσίας, καὶ εἰσέτι κρατεῖ αὐτήν.

Ἡ Βουλὴ ἔληξε, καὶ ἔληξε διαφόρως ἢ ὡς ἤρξατο πρὸς ἐμέ. Κατ' ἀρχάς, ὑπεστήριξα τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ὅτε ἐξῆλθον τῆς Βουλῆς, εὐρέθη εἰς πληρεστάτην πρὸς αὐτὴν ἀντίθεσιν. Εἰς τοιαύτην ἀντίθεσιν εὐρίσκομαι, σήμερον, καὶ εἰς αὐτὴν θὰ εὐρεθῶ, ἂν ἐκ νέου εἰσέλθω εἰς τὴν Βουλὴν. Ὄφειλω νὰ εἶς ὁμολογήσω, ὅτι δὲν θὰ δώσω εἰς αὐτὴν τὴν ψήφον τῆς ἐμπιστοσύνης, ἀλλὰ θέλω ἐξαικολουθήσῃ τὸν αὐτὸν δρόμον ἀπέναντί της. Θέλω τῇ ὑποδείξει τὴν ἀνάγκην, ὅτι τὸ συμφέρον τὸ ἐθνικόν, καὶ αὐτὸ τὸ προσωπικόν, τῇ ἐπιβάλλουσι ν' ἀποχωρήσῃ.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ μου, καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὸ κύριον πολιτικὸν ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς συγκροτήσεως καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς κυβερνήσεως, ὅπως ἐκέκλητο νὰ λύσῃ ἡ Βουλὴ τὸ 1875.

Ἄλλ' ὡς ἐνθυμεῖσθε, ἡ Βουλὴ, ἡ λήξασα, συνήλθε, φέρουσα καὶ τὴν ἑπητήν ἐντολήν ἐκ μέρους Ἰωάν, ὅπως θέσῃ χαλινὸν εἰς τὰς παρεκτροπὰς τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν. Πανταχόθεν ὑπῆρξε γενικὴ ἢ ἀπαίτησις, ὅπως ἐπὶ τέλους ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ ὑπουργικὴ εὐθύνη δὲν εἶναι νεκρὸς θεσμὸς, ἀπλῶς ἀναγεγραμμένος ἐν τῷ Συντάγματι· ἔπραξε ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι οἱ ὑπουργοί, οἵτινες διακονοῦνται νὰ παραβῶσι τὸ Σύνταγμα, δὲν δύναται ἐφεξῆς νὰ πράττωσι τοῦτο ἀτιμωρητί. Μετ' ἄλλων Συνδεδωμένων, καὶ μετὰ τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας τῆς Βουλῆς, ἡ μάλιστα μετὰ τῆς παμψηφίας αὐτῆς, ὑπεστήριξα τὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ ὑπουργείου τοῦ 1874. Ἄλλ' καὶ τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τὴν ὑπεστήριξα ἐπίσης μετὰ μεγάλης λύπης· διότι δὲν δύναμι ν' ἀρνηθῶ τὸν σεβασμὸν, ὃν ὤφειλον πρὸς τὸν μακροχρόνιον πρωθυπουργὸν τῆς ἐπαρχῆς ἐκείνης, οὗτος ν' ἀρνηθῶ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας εἰς τὸν ἀγῶνα προσέφερε, καὶ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας μετὰ τὴν ἐπέλευσιν τῆς εἰρήνης ἐπίσης προσήνεγκεν ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν θετημῶν. Ἄλλ' ὑπῆρξε μίξις ἀνάγκη πολὺ μείζων τοῦ αἰσθηματικῆς μου, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὤφειλον νὰ κύψω. Μεθ' ὅλην οὕτω τὴν ἀρνήσιν, ἢ ἀντίσταξιν, ἐνδίδων εἰς τὰς ἐπιμόρους αἰτήσεις τῆς πλειονοψηφίας τῆς Βουλῆς, ἐδέχθη νὰ ἐκλεχθῶ καὶ ἐγὼ εἰς ἐκ τῶν πέντε Εἰσαγγελέων, οἵτινες ἐντολήν ἔλαβον νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν κατηγορίαν κατὰ τῶν ὑπουργῶν ἐκείνων, ἐνώπιον τοῦ ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Πατρίδος. Ἐτετέλεσα δὲ τὸ θλιβερὸν καθήκον τοῦτο, προσπαθῆσαι ἀπέναντι τῶν κατηγορουμένων νὰ μὴ ἀποδείξω τὴν σκληρότητα, ἣν οὐδέποτε προσέπει νὰ δεκνῆ ἡ κατὰδικουσα Πολιτεία πρὸς τὰ ἀτυχεύοντα μέλη αὐτῆς. Πιστεύω δὲ, ὅτι μολοντοῖς ἦσαν βρεῖται τὰ καθήκοντα ἐκείνη, ἐτετέλεσα ταῦτα μεθ' ὅλης τῆς προθυμίας καὶ τῆς προσοχῆς, ἥτις ἐπεδύλλετο εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ μεγάλου Σώματος τοῦ Κράτους.

Ἄλλ' ἡ δίκη ἐκείνη τῶν ὑπουργῶν ἔπεισεν ὀλίγον τὴν Βουλὴν, καὶ ἰδίως ἡμεῖς, οἵτινες ὑποστηρίξαμεν τὴν κατηγορίαν, ὅτι ὤφειλομεν νὰ θέσωμεν εὐρύτερας καὶ στενωτέρας τὰς βάσεις ὡς πρὸς τὴν εὐθύνην τῶν ὑπουργῶν, καὶ νὰ κλονίσωμεν αὐτὴν· διότι πλείοντα εἶσι ζητήματα, μάλιστα τὰ ἀρρωδῶντα εἰς τὴν διαδικασίαν ἐπὶ καταδικαστικῶν ὑπουργῶν, ἔργον ἀκωνίστικον, ἅτινα τὸ δικαστήριον εἴτε καταρξικῶς. Πρὸ πάντων ἔπραξε νὰ ἐπιβάλλῃ καθήκως ἡ εὐθύνη καὶ αἰ πεινῆ

διότι, ὡς ἐνθυμηθεθε, τὸ Ἀνώτατον Δικαστήριον ἀνεγνώρισεν, ὅτι ἐγένετο παράβασις τοῦ Συντάγματος, τοῦ 56 ἄρθρου αὐτοῦ, ἀλλὰ ῥητῶς ἐν τῇ ἀποφάσει του ἀπεφάνηκε, ὅτι οὐδεμίαν ποινὴν ἐπιβάλλει, διότι δὲν ὑπῆρχε νόμος περὶ εὐθύνης ὑπουργῶν, τιμωρῶν τὰ τοιαῦτα ἐγκλήματα γινώσκετε δὲ, ὅτι οὐδεμία ποινὴ δύναται νὰ ἐπιβληθῇ, ἂν μὴ ᾖται προηγουμένως ὁρισμένη ὑπὸ τοῦ Νόμου. Οὕτω μετὰ τῆς μεγάλης ἐπίσης πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς, μολοντοί ἐγένετο σπουδαία ἀντίστασις ὅχι διότι δὲν ὑπῆρχεν ἐπιθυμία νὰ ψηφισθῇ νόμος περὶ εὐθύνης ὑπουργῶν, ἀλλὰ διότι πολλοὶ ἔκριναν, ὅτι ἦτον ἀνέφικτον νὰ ψηφισθῇ νόμος τέλειος, κατωρθώθῃ νὰ ἐκδοθῇ ἐπὶ τέλους εἰς νόμος. Ὁ νόμος αὐτὸς δὲν εἶναι τέλειος, ἀλλ' ὅπως δῆποτε εἶναι εἰς νόμος, ὃ ὅποιος περιλαμβάνει ἱκανὰ εὐθύνης περιπτώσεις, δύναται δ' ἐκείνους νὰ τροποποιήται, ἐφ' ὅσον ἡ πείρα ἤθελεν ἀποδείξει τὴν ἀνάγκην τῆς μεβολῆς αὐτοῦ. Εὐχραμι ὅμως ἡ πείρα νὰ μὴ παρουσιάσῃ τὴν τοιαύτην ἀνάγκην, οἱ μέλλοντες δὲ ὑπουργοὶ νὰ μὴ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν Βουλὴν, ὅπως, ἐκ διδραχμάτων νεωτέρας πείρας, καταστήσῃ τελειότερον τὸν περὶ εὐθύνης Ὑπουργῶν νόμον.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς γενομένης ἀποπείρας κατὰ τῆς ἀλαρκίότητος τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ἐνθυμηθεθε, ὅτι σπουδαία ἐγένετο ἀπόπειρα καὶ ἐπίμονος ἐργασία πρὸς ἐκμηδένισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς ψήφου. Ὁ ἐκλογικὸς νόμος κατέστη παίγιον. Ἀλλ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι καὶ ἡ ἀτέλεια αὐτῆ τοῦ νόμου ἔδιδε λαβὴν εἰς τὴν ἐπέμβασιν καὶ εἰς τὰς ἀηδεῖς σκηνάς, αἵτινες παρέστησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους, ὅτε ἐνηργοῦντο αἱ ἐκλογαὶ τοῦ 1874. Ἀπόλυτος ἐπέκειτο ἡ ἀνάγκη ἐπομένως, ὅπως ὁ ἐκλογικὸς νόμος μεταρρυθμισθῇ, κατὰ τὰ διδάγματα, ἅτινα ἀπεκάλυψεν ἡ πείρα τοῦ πρελθόντος. Μετὰ τῆς κυβερνήσεως, ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς συνέταξε νέον ἐκλογικὸν νόμον. Διὰ τοῦ νόμου τούτου, καθηργήθη ἡ διάταξις περὶ τετραήμερου διαρκείας τῆς ψηφοφορίας. Ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀρχεται καὶ περατοῦται, σήμερον ἡ ψηφοφορία, ὡς παρ' ἀπασιν τοῖς συνταγματικοῖς Κράτεσιν ἰσχύει. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν σύνταξιν τῶν καταλόγων, ἀνετέθη αὕτη εἰς τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ὡς παρέχουσαν εὐρυτέρας ἐγγυήσεις· κατέστη δὲ ἡ εὐθύνη τῶν ἐφορευόντων εἰς τὰς ἐκλογικὰς ἐργασίας καὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, θετικώτερον καὶ πραγματικώτερον, ποινὰ δὲ βαρύτερα ἐπεβλήθησαν κατὰ τῶν ἐκδολιευμένων τὰ καθήκοντά των καὶ ἀποπειρωμένων νὰ πιέσωσιν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ψήφου. Αἱ τελευταῖαι δημοτικαὶ ἐκλογαὶ ἀπέδειξαν, ὅτι, κατὰ τὸ πλεῖστον, αἱ γενόμενα μεταβολαὶ ὑπῆρξαν ἐπιτυχεῖς.

Μετ' ἄλλων Συναδέλφων, ἔκρινα, ὅτι ὅπως τὸ ἔργον τῆς βελτιώσεως τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου καταστῆ πλήρες, ἀπαιτεῖται νὰ καθιερωθῇ τὸ σύστημα τῆς μιᾶς ψήφου. Τὸ σύστημα τούτο ὑπεστήριξα ἄλλοτε ἐν τῇ δημοσιότητι, γενόμενος δὲ Βουλευτῆς ὤφειλον νὰ προσπαθῶσω, ὅπως μετατραπῇ εἰς νόμον. Διὰ τῆς μιᾶς ψήφου, νομίζω, ὅτι ἡ Ἀντιπροσωπεία εἶναι ἀληθεστέρα, ὅτι ἰδίως ἀνυψοῦται ἡ ἀξία τῆς ψήφου τοῦ πολίτου. Βεβαίως, ὁ πολίτης, ὃ γινώσκων, ὅτι μίαν καὶ μόνην ἔχει νὰ διαθέσῃ ψήφον, δὲν θὰ διαθέσῃ αὐτὴν, ἄνευ σκέψεως, ἀλλὰ λογοισμένως. Ἢ μίαν ψήφον καθιστᾷ ἔτι ἀδυνατόν τοὺς συνδυασμοὺς τῶν ἐκλεγόμενων, ὧν βῆσις δὲν εἶναι οὔτε τὸ συμφέρον πρὸς τὴν πολιτείαν, οὔτε τὸ σέβας πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς. Οἱ συνδυασμοὶ βῆσιν ἔχουσι τὴν ὑποταγὴν τῶν ἐκλογέων εἰς τὰ νέματα τῶν ἐκλεγόμενων, καὶ τὸν κανονισμὸν τῆς ψήφου, κατὰ συμφέροντα, συχνάκις ἀντικεί-

μενα πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ἐκλογέως καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν ἠθικότητα. Οἱ συνδυασμοὶ εἶναι ἀπαραίτητοι καὶ χρήσιμοι, ἀλλ' οἱ γινόμενοι οὐχὶ μεταξὺ τῶν ἐκλεγόμενων, τῶν ὑποψηφίων, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἐκλογέων, ἐκείνων δηλοῦσιντες ἔχουσι νὰ διαθέσωσι κεφάλαια θετικὰ καὶ κεφάλαια τοιαῦτα εἶναι αἱ ψήφου των. Ἡμεῖς οἱ ἐκλεγόμενοι δὲν ἔχομεν τοιαῦτα κεφάλαια, ἐγὼ δὲ οὔτε τὴν ἐμὴν ψήφον δύναμαι νὰ προσφέρω, διότι ὅσκις εἶμι ὑποψήφιος δὲν ψηφίζω, κρίων γελοῖον ἂν ὑπὲρ ἐμοῦ ἢ κατ' ἐμοῦ ψηφίσω.

Τούτο εἶπον καὶ εἰς τινὰς Συναδέλφους, αἵτινες ἤθελον ν' ἀποπειραθῶσι συνδυασμὸν ἐκλογικὸν ἐν ταῖς Ἀθήναις. Εἶπον, ὅτι δὲν δύναμαι νὰ εἰσέλθω εἰς συνδυασμὸν τοιοῦτον, διότι κατ' ἀρχὴν ἀντίκειμαι εἰς τούτους· ἤθελον δὲ λογισθῆ ἂντιφάσκων ὅλων εἰς ἐκυτόν, ἂν, κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς μιᾶς ψήφου, ὅπως καταργηθῶσι καὶ οἱ συνδυασμοί, οὐ· δὲν θεωρῶ ἠθικόν, ἀφ' ἐτέρου ἤθελον εἰσέλθω εἰς συνδυασμὸν. Εἶπον καὶ ἕτερον ἐν Ἀθήναις δὲν εἶναι δυνατὸν οἱ συνδυασμοί, ὡς ἐννοοῦνται ἀλλοῦ· διότι ἄλλοι εἶναι οἱ ὅροι τῆς ἐκλογῆς ἐν ταῖς Ἀθήναις, ἡ δὲ ποιότης τῶν ἐκλογέων αὐτῶν διαφέρει τῆς ποιότητος τῶν ἐκλογέων τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν. Οἱ ἐκλογεῖς ἐν ταῖς Ἀθήναις ἔχουσι μᾶλλον ἀνεξάρτητον τὸ φρόνημα, μᾶλλον ἀρμόζον εἰς τὸ συνταγματικὸν πολιτεύμα. Ἐκτὸς τούτου συνδυασμὸν δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐνοήσω τὸν μὴ ἔχοντα βῆσιν τὴν τιμιότητα. Συνδυασμὸν ἀκριβῆ, ἐνωθῶ ἐκείνον, καθ' ὃν ὁ συνδυαζόμενος ῥητῶς ἀπὸ τῶν φίλων του ἐκλογέων ἀπαιτεῖ νὰ ψηφίσωσιν ὑπὲρ τῶν μετ' αὐτοῦ συνδυαζόμενων, ἄλλως οὐδ' αὐτὸν νὰ ψηφίσωσι. Τὸ τοιοῦτον εἶναι δυνατὸν, εἶναι ἐφικτόν· Ἐντεῦθεν οἱ συνδυασμοὶ οὔτε πλήρεις, οὔτε ἀποτελεσματικοὶ εἶναι συνήθως. Διὰ τοὺς λόγους τούτους δὲν εἰσῆλθον εἰς συνδυασμὸν. Ὡς καὶ ἐν προηγουμέναις ἐκλογαῖς, παρουσιάζομαι καὶ ἡδὴ μόνος, ἐνώπιον τῆς ψήφου καὶ τῆς κρίσεως Ἰμῶν.

Ἢ ἐνοικήσω εἰς τῇ Ἀνατολῇ κρήτις καὶ ἡ θέσις, εἰς ἣν εὐρέθη ἡ Ἑλλάς, πρὸ ἐτῶν τριῶν ἐπέστησαν σπουδαίως τὴν προσοχὴν τοῦ νομοθετικοῦ σώματος, τῶν πολιτευομένων ὅλων ὡς καὶ τῆς κοινωνίας, ἐπὶ τὰ πράγματα τοῦ Στρατοῦ. Ἢ Βουλὴ ἐπελήρηθη τοῦ ζητήματος τούτου, ἐψήφισε δὲ στρατολογικὸν νόμον, στηριζόμενον ἐπὶ τῶν βῆσεων ἐφ' ὧν στηρίζονται οἱ τελειότεροι τῶν στρατιωτικῶν νόμων τῶν νεωτέρων Κρατῶν. Οὕτω καθιερώθη ἡ γενικὴ στρατολογία, καθηργήθη ἡ ἀντικατάστασις, καὶ περιορίσθησαν αἱ ἐξαίρεσεις. Ὁ νόμος αὐτὸς, ἂν μὴ ᾖται καθ' ὅλοκληρίαν τέλειος, περιλαμβάνει ὅμως πλεῖστα καλὰς διατάξεις, καὶ δύναται, ἀκριβῶς ἐφαρμοζόμενος, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνθρώπιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν ἐνδυνάμωσιν αὐτοῦ.

Ἀλλὰ δυστυχῶς, ὅπως ἐπὶ πολλῶν κλάδων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, οὔτω καὶ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, δὲν εἶναι ἡ ἐλλείψις τῶν νόμων, ἡ φέρουσα εἰς τὰ ἀτοπήματα, ἀλλ' ἡ κακὴ ἐφαρμογή. Ἄν μὴ κατορθώσωμεν, ὅπως ὁ στρατολογικὸς νόμος χωρισθῇ ἀπὸ τῆς πατριαστικῆς πολιτικῆς, ἡ ὅπως ἡ γενικὴ στρατολογία γίνῃ πρᾶγμα καὶ μὴ ἐπιχώρητον τοῦ πτωχοτέρους καὶ ἀθενηστέρου τῶν πολιτῶν, κατ' ἐπίδειξιν δὲ μόνον καὶ κατ' ἐπιφάνειαν τὰς ἄλλας τάξεις, ὁ στρατὸς κινῶν θὰ χωλαίνῃ. Ψηφίσαστε ὅσους ἂν θέλητε νόμους, ἂν μὴ τοὺς ἐφαρμόσῃτε, εἰς οὐδὲν φέρουσιν ἀποτελέσματα ἀγαθόν. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ὀφείλω νὰ ὑπομνήσω εἰς ὑμᾶς, ὅτι τὰ νεώτερα Κράτη, καὶ ἰδίως τὸ γερμανικόν, ἐρῶσαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν δυνάμειος, καὶ ἐξετέλεσαν θαυμάσια

ἔργα, διότι ὁ πολίτης αὐτῶν πρὸ πάντων ἐπέσθη, ὅτι, ὡς ἐφρόνουσι οἱ πολῖται τῶν ἀρχαίων Πολιτειῶν, καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ ὑπηρετεῖν ὡς στρατιώτης δὲν εἶναι δυστύχημα, δὲν εἶναι ποινή, ἀλλ' ἡ ὑψίστη τιμὴ, ἣν δύναται νὰ διεκδικήσῃ ὁ πολίτης· διότι ὅστις χύνει τὸ αἷμα τοῦ ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ εἶναι ἄξιος πάσης τιμῆς. Ἄλλοτε ὑπεστήριξα, ὅτι ὁ στρατιώτης πρέπει νὰ ᾖ καὶ πολίτης· ὑποστήριζω τοῦτο καὶ σήμερον· διότι ὁ πολίτης, γενόμενος στρατιώτης, δὲν ἔπαυσε νὰ ᾖ καὶ πολίτης, ἔχων τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς κρίσεως· δὲν εἶναι κτήνος, τὸ ὅποιον ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε δύναται νὰ διατάξῃσι νὰ βυθίζῃ θεῖα καὶ ἀριστέρα, ἐπὶ τῶν τῆς πολιτείας πραγμάτων. Ἐὰν θέλωμεν λοιπὸν ν' ἀναδειχθῶμεν σπουδαῖον Κράτος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δεῖλομεν νὰ πείσωμεν ἑαυτοὺς, ὅτι πᾶς πολίτης πρέπει νὰ ᾖ καὶ στρατιώτης, νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ὁ πολίτης, ὁ μὴ ὢν στρατιώτης, δὲν εἶναι τέλειος πολίτης, δεῖλομεν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι εἶναι δοξαστικὴ καὶ τιμὴ οὐχὶ δὲ ποινὴ καὶ ἀτύχημα εἰς τὸν πολίτην νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὸν στρατόν. Ἄλλ' ὅπως τοῦτο κατορθωθῆ, δεῖλομεν ν' ἀπορεύωμεν πᾶσαν καταβολίαν τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, ἢ δ' ἐκτελεστικὴ Ἀρχὴ δεῖλα αὕτη νὰ καθάρξῃται τοῦ ἔργου, μὴ μεταποιῶσιν τὸν στρατιωτικὸν νόμον εἰς ὄργανον ἐκδικήσεων καὶ πείσεων.

Τὰ τοιαῦτα ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατορθωθῶσι, ἂν μὴ χωρίσωμεν τὸν στρατὸν ἀπὸ τῆς φρακαστικῆς πολιτικῆς, οὐχὶ ἀπὸ τῆς μεγάλης πολιτικῆς· διότι ἐπιμένω λέγων, ὅτι ὁ στρατὸς πρέπει νὰ ἔχῃ γνώμην καὶ ἐλευθερίαν συνειδήσειν, ἐπὶ τῶν μεγάλων ζητημάτων τοῦ τόπου· δεῖλομεν, καὶ ἐκ τρίτου ἐπαναλαμβάνω, νὰ χωρίσωμεν τὸν στρατὸν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς τῆς μικρῆς, ἐὰν σπουδαῖος θέλωμεν νὰ τὸν καταστήσωμεν ἄξιον τοῦ προσορισμοῦ του.

Συζητούμενων τῶν πραγμάτων τοῦ στρατοῦ, ὑπεβλήθη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὸ ζήτημα περὶ προσκλήσεως ξένων ἀξιοματικῶν, αἵτινες οὐ μόνον νὰ γυμνάσωσι τὸν ἑλληνικὸν στρατόν, ἀλλὰ καὶ ν' ἀναλάβωσι τὴν διοίκησιν αὐτοῦ. Τὴν ἰδέαν αὕτην ἐπόλεμησα, οὐχὶ διότι παρεδέχουμαι, ὅτι εἰ ἡμέτεροι ἀξιοματικοί, καὶ οἱ ἀνώτεροι ἔτι, εἶναι ὑπέρτεροι τῶν Εὐρωπαϊκῶν, κατὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν πείραν, ἀλλ' ὡς ἐκεῖνοι, δὲν διήνησαν τὸν βίον των ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν, οὔτε ἐδιδάχθησαν, ἐν καλῶς κατηρητισμένοις σχολαῖς τὰ στρατιωτικά. Οὐδ' αὐτοὶ ἔχουσι τοιαύτην ἀξίωσιν. Ἀγέτην εἰς τὴν πρότασιν αὕτην, διότι τὴν ἐθεώρησα ὡς ἀδίκην κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς Στρατὸς καὶ οἱ ἀξιοματικοὶ αὐτοῦ τότε ἤθελον εἶθαι κατὰ κράτος, ἂν τοῖς παρεῖχοντο διὰ τὰ μέσα, ὅπως ἀναπτύξωσι τὰς ἰδιότητας, τὰ προσόντα αὐτῶν· ὅταν ὅμως τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν ἐξαρτῶμεν ἀπὸ τὴν φρακαστικὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ὑποβάλλωμεν εἰς αὐτήν, ὅταν δὲν τοῦς ἀφίνωμεν ἐλευθέρους εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων των, ὅταν μὲ τὰς ἐξαιρέσεις, μὲ τὰς ἀδείας τὰς ἐπανειλημμένας, παραλύωμεν τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, ὅταν αὐτοὶ ὑποβάλλωσι πράξεις ὀρθὰς δίκαια καὶ δεχόμεθα μόνον δύο, βεβαίως δὲν εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν ἐνασμενίζομεθα νὰ λέγωμεν, ὅτι εὐρίσκειται ὁ Στρατὸς ἡμῶν. Μόνον ὑπὸ ἔργου τοιούτου ἂν ἤθελον ἀποδειχθῆ ἀδίκουσι οἱ Ἕλληνας ἀξιοματικοὶ ἤθελον εἶθαι ὀρθῇ ἢ πρόσκλησις ἀξιοματικῶν ξένων, ἢ ἀναλάβωσι τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ. Πρὸ τῆς δοκιμασίας ταύτης, πᾶσα πρόσκλησις ξένων ἀξιοματικῶν εἶναι ἀδίκη καὶ ἀντίδικος. Ἀπείρωσα δ' ἐπίσης τὴν ἰδέαν τῆς προσκλήσεως ξένων ἀξιοματικῶν, πρὸς διοίκησιν τοῦ

ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ διότι ὅταν παρουσιάζεται ἡ Ἑλλὰς ὡς ὑπέρημος ἐθνότητος σπουδαίας καὶ διεκδικητῆς ἀντικαταστήσῃ τὸ ἐκπνέον μέχρι Κράτος, ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἤθελον εἶθαι ἐξουτελιστικὸν νὰ ὀδηγηθῆ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης διοικουμένη ὑπὸ ξένων. Δὲν μοι εἶναι ἀρεστὸν νὰ παρουσιασθῆ ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς παρουσιάθησαν ἄλλαι τινα; ἐθνικότητες, ἢ ἀριθέστερον καὶ εἰς ἥττονα θέσιν αὐτῶν· διότι αὐταὶ τοῦλάχιστον ἔσχον ὀδηγούς, ἑμπούλους καὶ εἰς ἑμπούλον Κράτος ὑπηρετοῦντας.

Ἐκτὸς τούτου ἡ παῖρα καὶ ἡ ἱστορικὴ διδάσκει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐδοξασθη, καὶ ἐπολέμησε, καὶ ἐνίκησεν ὑπὸ ἀρχηγῶν ἐγγυφίμων. Κατὰ τὸν ἀγῶνα, ὅσκις ὑπέστη ἥττας, ὑπέστη τὰς τὰς, ὅσκις ξένοι διοίκησαν τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας. Οἱ ξένοι αὐτοὶ εἶχον βεβαίως μέγαν φιλελληνισμόν, εἶχον καὶ ἰκανότητα στρατιωτικὴν· ἀλλὰ τὰς τὰς μόνον δὲν ἦσαν ἰκανὴ καὶ ἐπαρκῆ ὅπως διοικήσωσι πλήρη ἑλληνικὰ. Ἀπαιτεῖται ὁ ἀρχὸν τοῦ στρατοῦ νὰ ᾖ καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ὅσπου ἐκ τῶν ὀστέων τῶν πατρῴων διοικουμένων, νὰ γνωρίζῃ τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰ ἐλαττώματα ἐπὶ αὐτῶν· διότι καὶ ἀπὸ τῶν ἐλαττωμάτων ἐπὶ τῶν στρατιωτῶν του δύναται νὰ ὀφείληται ὁ στρατηγός. Οἱ λόγοι οὗτοι μὲ ἐπεισαν ν' ἀντιστῶ εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν ξένων ἀξιοματικῶν, μολοντί ἡ Βουλὴ δὲν ἔλαθεν ὑπ' ὄψιν τὰς παρατηρήσεις μου, ἀλλ' ἀπεδέχθη τῆς Κυβερνήσεως τὴν πρότασιν.

Πολλὰ ἐρρήθησαν περὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων· ὅλοι δὲ γνωρίζετε, ὅτι βεβαίως ἡ τάξις αὕτη, ἡ ἀπαραίτητος εἰς τὴν κίνησιν τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς, δὲν ἔχει τὰς ἐγγυήσεις καὶ τὴν ἀσφάλειαν, αἵτινες εἶναι ἀπαραίτητοι, ὅπως σχηματισθῆ σὺμα δημοσίων ὑπαλλήλων, ἄξιον τῆς Πολιτείας. Ἡ μικρὰ πολιτικὴ ἐπικράματα, ὡς ἡ σπῆθη τοῦ Δημοκλέους, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ὑπαλλήλων, πολλὰς δὲ, ἢ μὴ εἶπω συχνότερον, εἰσέρχονται εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν ἄνθρωποι, οὐχὶ λαμβανόμενοι ὑπ' ὄψιν τῆς ἰκανότητος, ἀλλὰ λόγων, ἀσχετῶν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας. Ὡς δημοσιογράφος ὑπῆρξα πάντοτε ὑπὲρ τῆς συντάξεως νόμου περὶ προσόντων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. Ὁ νόμος αὐτὸς δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι τέλειος, οὐχ ἥττον ἤθελα περιορίσαι τὸ κακόν. Γνωρίζετε δὲ, ὅτι τὰ πολιτικὰ πράγματα οὔτε λύονται, οὔτε διορθοῦνται διὰ μίαν· ἀπαιτεῖται χρόνος, ἀπαιτεῖται συνεχὴς ἐργασία. Συνεπῶς, ὑπεστήριξα πάση δυνάμει ἐν τῇ Βουλῇ τὴν ἐπιφέρεισιν τοῦ νόμου περὶ προσόντων τῶν προσενικῶν ὑπαλλήλων, τῶν διπλωματικῶν καὶ τῶν δικαστικῶν. Δὲν ὑπεβλήθησαν νόμοι περὶ τῶν ἐτέρων κλάδων. Εἰς τὴν μέλλουσαν Βουλῇ θέλω ζητήσαι ἐπιμῶνας καὶ τὴν εἰσαγωγήν τῶν νόμων ταύτων. Οἱ νόμοι οὗτοι δὲν εἶναι βεβαίως πανάκεια, ἀλλὰ θέλωσι περιορίσαι τὸ κακόν πρὸ πάντων θέλωσιν ἀπαλλάξαι τοὺς ἀντιπροσώπους ἡμῶν ἀπὸ πολλῶν πείσεων, αἵτινες πολλὰς τῶν καθιστῶσιν ὑποχειρίους εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Διὰ νὰ ἔχωμεν Βουλευτὰς ἀνεξαρτήτους, πρέπει πρῶτον νὰ τοὺς ἀπαλλάξωμεν ἀπὸ τῆς ἐπιφορῆς τῶν ὑποεργῶν· ἀλλ' ὅπως κατορθωθῆ τοῦτο, δεῖλομεν ὅτι εἰ πολῖται νὰ εὐφραντὸν τὸν Βουλευτὴν σκι, ἀπὸ τῶν πείσεων καὶ ἀπὸ τῶν ἀδίκων ἀπαιτήσεων.

Δὲν ἀγνοεῖτε, Κύριοι, ὅτι, ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου, καὶ μάλιστα τῆς παρῆς, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃσι τὰ εἶδη καὶ τὰ κράτα, ἔλλωσι ἢ διὰ σπουδαίας διοικη-

χανίας και εις καλήν κατάστασιν τελούσης γεωργίας. Τυφλοὶ δμασι οὕτω ἐπεψήφισα πᾶσαν πρότασιν, ἥτις σκοπὸν εἶχε τὴν ὑποστήριξιν τῆς βιομηχανίας· καὶ ὑπὲρ δανείων πολλάκις ἐκνήρυχθη παρεχομένον εἰς βιομηχάνους ἢ εἰς ἐταιρίας βιομηχανικάς. Ὑποστήριξα δὲ καὶ τὴν γνώμην, ἣν δι' ἀναφορᾶς ὑπεβάλετε εἰς τὴν Βουλὴν, ὅπως διατηρηθῆ τὸ τελωνεῖον Ἀθηνῶν καὶ μὴ καταργηθῆ. Εὐτυχῶς κατορθώθη νὰ μὴ ἐπιψηφισθῆ ὁ νόμος, ὅστις εἶχεν ὑποβληθῆ, περὶ καταργήσεως τοῦ τελωνείου τούτου. Τὸ τελωνεῖον Ἀθηνῶν, παρέχει πολλὰς εὐκολίας, τὰς ὁποίας περιττὸν νὰ σᾶς ἀναφέρω, διότι σεῖς αὐτοὶ μοὶ τὰς ὑπεδείξατε, ἐγὼ δ' ἐγενόμην ἀπλῶς ἐν τῇ Βουλῇ ὁ διερμηνεύς τῶν φρονημάτων σας.

Καὶ ὅταν συνεζητεῖτο ὁ προϋπολογισμὸς, καὶ ἐσχάτως, κατὰ τὴν ἑκτακτὸν σύνοδον τῆς τελευταίας Βουλῆς, ὡμίλησα ἐπανειλημμένως περὶ τῶν φυλακῶν καὶ ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τῆς Κυβερνήσεως, ἐπὶ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως, εἰς ἣν εὐρίσκονται αἱ φυλακαὶ πανταχοῦ τοῦ Κράτους, καὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους, δηλαδὴ τοῦ ἔθνους ἐκείνου, τὸ ὅποιον ἐδίδαξε τὴν νομιμότητα, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἐπιείκειαν εἰς τὸν κόσμον. Αἱ φυλακαὶ τῶν Ἀθηνῶν εἶναι χείρονες τῶν φυλακῶν τῶν βαρβαροτέρων ἐθνῶν τῆς ὑψηλῆς. Ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ, τῇ πρό τινας θεωρουμένῃ ὡς βαρβάρῳ, ἰδρῶθη σύστημα φυλακῶν, ὅπερ δὲν ἀπηξίωσαν οἱ Εὐρωπαῖοι αὐτοὶ νὰ σπουδάσωσιν, ἕνα διδασκῶσιν ἐξ αὐτοῦ.

Ἡ κατάστασις τῶν φυλακῶν παρ' ἡμῖν εἶναι ἀντίθετος καὶ πρὸς τὰς ῥητὰς διατάξεις τῶν νόμων ἡμῶν· διότι οἱ νόμοι μας ἐπιβάλλουσι τὴν ποινὴν τῆς φυλακίσεως, ἀλλ' ὡς ἔχουσι αἱ φυλακαὶ ἡμῶν, ἡ ποινὴ αὕτη μετατρέπεται εἰς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Πρέπει νὰ μεταβῆ τις εἰς τὰς φυλακάς, ὅπως εἶδη, ὅτι οὐχὶ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ζῆσιν ἐντὸς αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἰσχυρότατον κτῆνος. Καὶ ἐν τούτοις τοιαῦται φυλακαὶ ὑπάρχουσι ἐν τῷ μέσῳ τῆς Πρωτεύουσῃ τῆς Ἑλλάδος! Εἶναι δὲ λυπηρὸν, μετὰ ἐλευθερίαν πενήντηντα ὄλων ἐτῶν, ἐρχόμενος ὁ ξένος νὰ εὐρίσκῃ ἐν Ἀθήναις φυλακάς, αἵτινες οὐδὲ εἰς τὴν Αἴγυπτον, οὐδὲ εἰς τὴν Τουρκίαν εὐρίσκονται.

Ἡ Κυβέρνησις ὑπεσχέθη, ὅτι θέλει φροντίσει περὶ φυλακῶν· ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν δύναται νὰ λύσῃ ἡ Κυβέρνησις μόνη. Ἀπαιτοῦνται μεγάλαὶ δαπάναι πρὸς ἀνοικοδόμησιν φυλακῶν τελείων, ὁ δὲ προϋπολογισμὸς δὲν ἐπιτρέπει τοιαύτας δαπάνας. Εὐχαρίστως Σχ. ἐναγγέλω, ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ἐκ τῶν Ἑλλήνων, αἵτινες τιμᾶσι τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, καὶ διὰ τῆς ἐργασίας των, καὶ διὰ τῶν εἰσφορῶν, αἱ προθύμως καθ' ἑκάστην καταβάλλουσι, ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἰδόντες τὴν κατάστασιν τῶν φυλακῶν καὶ ἄλλοι μαθόντες τὰ περὶ αὐτῶν, ἀπεφάσιον ν' ἀναλάβωσι τὴν ἀνοικοδόμησιν ἐν Ἑλλάδι φυλακῶν, καθ' ὅλους τοὺς κανόνας, τοὺς διαγεγραμμένους ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, καὶ κατὰ τὰ ἐγκριθέντα σχέδια παρὰ τῶν εἰδημόνων, καὶ ὅπου τῆς Ἑλλάδος ἤθελε κριθῆ κατάλληλον, αὐτοὶ ἐκδίδοντες καὶ δι' ἐαυτῶν πραγματοποιοῦντες, λαχέον ἐκ τριῶν ἑκατομμυρίων φράγγων. (Εὖγε! Εὖγε!)

Ἐρχομαι εἰς ἕτερον μικρότερον ζήτημα, ὅπερ ἴσως δὲν θὰ ἦτο τῆς παρουσίας ὥρας· καὶ διότι ἡ δι' αὐτὸ δαπάνη εἶναι μικρὰ, εἰς τὸ ζήτημα τοῦ θεάτρου· ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν κρίνω σπουδαιότερον, ἢ ὅσον φαίνεται. Τὴν δαπάνην ταύτην διατήρησιν θεάτρου ξένου ἐν Ἀθήναις ἐπολέμικα, δικαίως

ὁ προϋπολογισμὸς συνεζητεῖτο· τὴν ἐπολέμικα δὲ οὐχὶ διότι εἶμαι ὄλως ἄμικτος ἢ ὀλίγον φροντίζω περὶ τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῆς καλῆς φιλολογίας. Δὲν ἀγνοῶ, ὅτι τὸ θέατρον εἶναι ἐν ἐκ τῶν κυριωτάτων δημιουργημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, δι' ὃ δικαίως καυχᾶται, καὶ ὅπερ τόσῳ ἐτελειοποίησεν, ὥστε καὶ νῦν εἶ τὸ ἑλληνικὸν θέατρον εἶναι ὁ ὑπογραμμὸς καὶ ὁ τύπος τῶν θεάτρων. Οὕτω ἤθελον ἐνοήσῃ δαπάνην δι' ἑθνικὸν θέατρον, δὲν δύναμαι ὅμως νὰ ἐνοήσω δαπάνην διὰ θέατρον, τὸ ὅποιον πᾶν ἄλλο ὑπηρετεῖ ἢ ἀνώτερον τινα κοινωνικὸν σκοπὸν, καὶ τὸ ὅποιον χρησιμεύει πρὸς εὐχαρίστησιν μιᾶς καὶ μόνης τάξεως ἀνθρώπων. Δὲν μοὶ φαίνεται, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ὀφείλουσι νὰ καταβάλλωσι τὰς δαπάνας τῆς διασκεδάσεως ὀρισμένων προσώπων, ἐν Ἀθήναις κατοικοῦντων. Ὁ θέλων νὰ ἔχη θέατρον δύναται νὰ καταβάλλῃ ἐκ τοῦ βαλκαντίου του· δὲν εἶναι δὲ ὑπόχρεως ὁ δυστυχὴς κάτοικος τοῦ Καρπενησιῦ, τῆς Ἰθάκης καὶ τοῦ Γυθείου, ὁ μὴ ἔχων εἰς μίαν ὁδὸν ἢ μίαν γέφυραν, συχνάκις ἀπὸ τοὺς χειμᾶρους πνιγόμενος, δὲν εἶναι ὑπόχρεως νὰ προσφέρῃ τὸν ἐσολάν του πρὸς συντήρησιν θεάτρου, δι' ὀλίγους εὐπόρους χρησιμεῖον (Χειροκροτήματα.) Τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν ὀφείλει νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηνῶν, δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐπιβαρυνῇ ἢ δαπάνῃ δι' αὐτὸ πάντας τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος. Ἐνῶ ἔχομεν δὲ φυλακάς, ἐν αἷς ἀποθνήσκουσι οἱ ἐγκλειόμενοι· πρὶν ἀποτίσῃ τὴν ποινὴν των, ἢ εἰς τὰς παρεκκλήσεις νὰ ἐξέλθωσι, ἢ καὶ ὡς ὑπόδικοι, ἐν οἷς καὶ ἀθῶοι, ἐν ᾧ, λέγω, φυλακὰς οἰκτρὰς καὶ ἐλεεινάς ἔχομεν, εἶναι ἐγκλημα πρὸς τὴν δημοσίαν ἠθικὴν καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ὑπολήψεως τοῦ τόπου, νὰ δαπανῶμεν εἰς τὴν συντήρησιν γελίου θεάτρου.

Εἰς τὴν Βουλὴν παρουσιάσθη καὶ ἕτερον ζήτημα, λίαν σπουδαῖον. Ἐκρίθη εὐλογον, τῷ 1876, νὰ μεταβῆ ὁ Βασιλεὺς εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Ἄρχων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀφῆρτε οὕτω. Παρουσιάσθη λοιπὸν τὸ ζήτημα τῆς Ἀντιβασιλείας. Μεθ' ὧν τῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς μου ὑπεστήρικα τὴν πρότασιν τῆς τότε Κυβερνήσεως, ὅπως τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ἀπομείνῃ ἀντιπροσωπεῖον τὸν ἀπουσιάζοντα Βασιλέα· διότι ἤθελον ν' ἀποδειχθῆ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ κυβερνηθῆ καὶ ὑφ' Ἑλλήνων μόνον. Ἐπρότειναν πολλοὶ νὰ καλέσωμεν πάλιν Ἀντιβασιλέα ἀλλοδαπὸν. Εἶναι καιρῶς, Κύριε, νὰ παύσωσι τὰ τοιαῦτα. Πρέπει ν' ἀποδείξωμεν αἱ Ἑλληνες, ὅτι δυνάμεθα νὰ κυβερνηθῶμεν καὶ δι' Ἑλλήνων μόνον, καὶ ὅτι ἔχομεν πάντα τὰ στοιχεῖα, αἵτινα δύναται ν' ἀναδείξωσιν ἐν ἔθνῳ· ἄξιον τῆς ὑπολήψεως τοῦ κόμμου (Εὖ γε!) Ἐβρέθη τότε, ὅτι ἂν εἰς Ἑλλὰς Ἀντιβασιλεὺς ἀνελάμβανε τὴν ἐξουσίαν, ἢ Ἑλλὰς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς· μέχρι τοῦ ἐτέρου ἄκρου ἤθελε μεταβληθῆ εἰς κλαυθμῶνα. Τὰ πράγματα ἀπέδειξαν τὸ ἐναντίον, ἐκανερχόμενος δ' ὁ Βασιλεὺς εὗρε τὴν Ἑλλάδα εἰρηνεύουσαν, ἤσυχον καθ' ἑαυτήν, διαψευθεῖσας δὲ πᾶσας τὰς δυσπρόστους διαδόσεις καὶ τὰς προσδοκίας τῶν ἀπολυτοφρόνων, περὶ ἀνατροπῶν καὶ ἀτακτημάτων, διότι ξένος δὲν ἀντιπροσωπεύει τὸν ἀναχωρησαντα Βασιλέα.

Ὅφειλω τέλος καὶ ἕτερον εἰρηγήσιν, ἐπὶ ἄλλου θέματος· διότι μεθόθη, καὶ διὰ τοῦ τόπου, καὶ ἄλλαχού, καὶ ἐν τῇ Βουλῇ, ἐβρέθη, ὅτι ἐσκοποῦν νὰ προσβάλω τοῦς συναδελφούς μου Βουλευτάς, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν λήξασαν εὐ-

νοδον, και να ταπεινώσω αυτούς εις το δημόσιον φρόνημα, προκαλέσας συζήτησιν επί της αποζημιώσεως διά την έκτακτον σύνοδον της Βουλής. Γνωρίζετε, ότι το Συντάγμα ώρισε τακτικήν αποζημιώσιν διά του Βουλευτά· ανά πάνταν τακτικήν σύνοδον· άλλ' επειδή έδωκε το δικαίωμα εις τον Άρχοντα του Κράτους να συγκαλή και έκτάκτως την Βουλήν, οσάκις ήθελε κρίνει τουτό εύλογον, ώρισθη έν τω Συντάγματι, ότι οι Βουλευται, έρχόμενοι εις Αθήνας, εις έκτακτον σύνοδον, δέον να λαμβάνωσι μικρόν αποζημιώσιν, άλλά περιοριζομένην εις τή εξόδα της ελεύσεως και της επανόδου αυτών. Το τοιοϋτον είναι όρθόν και αξιοπρεπές. Και επί τούτου διαφωνώ πού; εκείνους, οτινες υποστηρίζουν, ότι διά να ανυψωθή το αξίωμα του Βουλευτου πρέπει ν' αυξηθή ή αποζημιώσις αυτού. Έν γένει τουναντίον των αξιωμάτων ή θαρότης μετρείται αντιθέτως των αποζημιώσεων, αιτινες απονέμονται εις αυτά· ο δωρεάν ύπηρετων τιμή την θέσιν του περισσότερον. Παραδόξως όμως, προτείνας την τήρησιν των όρων του Συντάγματος, προσεβλήθη παρά Συναδέλφων, ών έκτιμώ τον πατριωτισμόν και τους όποιους αγαπώ, και οτινες άλλως πολλάς προσήνεγκον ύπηρεσίας ύπερ του συνταγματικού πολιτεύματος, άλλ' οτιναις, επί του προκειμένου, και εκουτούς και έμέ ήδίκησαν. Προσεβλήθη, ώς άτοπα υποστηρίζων και ώς προσβάλλον την Βουλήν. Έν πρώτοις, έγώ τουλάχιστον, όστις ώς εισαγγελεύς κατηγορήσα ύπουργούς ένώπιον της Δικαιοσύνης της πατρίδος μου, διά παράβασιν άρθρου του Συντάγματος, το όποιον ήδύνατο ήτωσ και σοφιστικώς άλλην έρμηνείαν να λάβη, ήθελον θεωρηθή σκληρός και άτοπα πράττων, ά, ένώπιον ήρητης διατάξεως του Συντάγματος, ήθελον συστήσει την καταπάτησιν αυτής, ή ήθελον αιγήςει, βλέπων αυτήν σφραγισομένην. Έχω την ποιοίθησιν, ότι αν ή Βουλή άπεδέχεται την πρότασιν μου, ήθελεν ανυψωθή εις το φρόνημα του πολίτου. Δέν πρέπει να λησμονώμεν, ότι οι ήγούμενοι των λαών, και οι άνέστηνοι, όφείλουσι να διδωσιν αυτοί το παράδειγμα των θυσιών, και να προσφέρωσι δέ, ουχι να λαμβάνωσιν, εκ του δημοσίου Ταμείου. Μάλιστα έν ώρη, καθ' ήν ή κυβέρνησις έργεται ζητούσα θάνατον, όπως καλύψη και ύπηρετήση έκτάκτους ανάγκας, ήθελεν εισθαι άτοπον άντικρυς οι Βουλευται να λάβωσιν αποζημιώσιν, δι' όλιγοήμερον έργασίαν, άρχιρεύσει δέ ούτω από του Ταμείου εκατοντάδα και επέκεινα χιλιάδων δραχμών (Χειροκροτήματα.) Τάς θυσίας όφείλουσι να προσφέρωσιν οι άρχοντες πρώτοι. Όταν ή Συνέλευσις απένευμεν εις τον αξιωματικόν Καποδίστριαν 160,000 φράνκας έτησίαν επιχορήγησιν, τί απήντησεν εκείνος; Δι' έδος γραμματόφ του, ύπερ έπρεπε να τύχη απομιμησεως, και να χρησιμεύση, ως τύπος προς εκπλήρωσιν ήγεμονικού καθήκοντος, αποποιούμενος την επιχορήγησιν, απήντησεν: «Η εποχή ήμών είναι εποχή θυσιών, καθ' ήν όφείλομεν πάντες να προσφέρωμεν τον όβολόν μας· διότι περί ήμών ουδέν άλλο έχομεν, ή έρείπια και πτώματα. Όφείλομεν δέ να δώσωμεν ζωήν εις τά πτώματα και ν' ανεγείρωμεν τά έρείπια.» Έπρεπε λοιπόν ή Βουλή να δώση το παράδειγμα της θυσίας, πριν ή τολήμη να επιβλή η φρόνη και να φηρήση θάνατον· ούτω δέ έτι μάλλον ήθελεν ανυψωθή εις την ύπόληψιν του Τόπου. Τουτό δίδωσκον, νομίζω, ότι δέν άπηχίσουν άτοπα, ή ότι εξουτέλιζον την Βουλήν.

Ω; βλέπετε, Κύριοι, δέν ύπερβη, εις την λέξασιν Βουλήν, ούτε άλλας, ούτε άφρονες, ώς πολλοί αυχρημαθήσαν

να είπωσι, και σήμεραν άκόμη να γράψωσιν, έν τινι φύλλο Έλλάδαν τον λόγον, όπου ήθανόμην τας δυνάμεις μεϊκανάς ν' αποκρούσωσιν ή να υποστηρίξωσι τή συζητημένα θέματα. Ω; ίδετε, εις τή κυριώτερον ζητήματα, τ νομοθετικά και τή κυρίως πολιτικά, μετέσχον των συζητήσεων. Αλλά παρουσιάσθησαν και ζητήματα ύπουργικά, δέν μετέσχον, διά τον έζη; άπλούσιαν λόγον. Έν τ Βουλή, έγινεν ή πάλη μεταξύ των πρωθυπουργών και το αξιούτων ύπουργικά χατοφυλάκια· δέν ήτο ή θέσις μεϊ να όμιλήτω· διότι ούτα πρωθυπουργός ύπερβη, ούτα ύπουργικών χατοφυλάκιον έπεδίωκον. Κατός τούτου, γνωσθε την άσθενείαν του λόγου μου, δέν ήθελον να έκτεθώ εις τή σκηνογραφίαν, ήτις συχνά παρουσιάζεται έν τή Βουλή, ν ίδω τή θρανή των Βουλευτών κενούμενα, όπως πολλοί επεπαθην τουτό, επί παντός ζητήματος λαβόντες τον λόγον και επιβαλλόμενοι αυτοίς κρινόντες να όμιλώσι πάντοτε. Βουλή είναι δοκιμαστήριον φρεσών, πρέπει δέ λίαν να προσέχη τις, μη γίνηται φρεσικός διά πολυλογίας και παλιλλογίας. Τήν αυτήν τακτικήν θέκολούθησα και έν τή μελλούσ Βουλή, θ' αποφύγω δέ τας προσωπικάς επιθέσεις, αιτινες ύπως έμποιοϋσιν έντύπωσιν ένίοτε, άλλ' ουδέμιν πραγματικήν ύπηρεσίαν προσφέρουσι εις τή συμφέροντα του Τοπου και εις την αξιοπρέπειαν της Βουλής.

Διά των λόγων τούτων, έτελείωσα το πρώτον μέρος της όμιλίας μου, ήτοι πώς διεχειρίσθη την έντολήν, την όποιαν μεϊ ανέθετατε, κατ' την παρελθούσαν βουλευτικήν περίοδον. Μεταβήνω εις το δεύτερον μέρος, ήτοι τίνες έχω γνώμας επί των ζητημάτων των σπουδαίων, άτινα τήμερον συζητούνται έν τή έλληνική Πολιτείη.

Πρώτον ζήτημα παρουσιάζεται το εξωτερικό, δευπό ζην όλων των άλλων· δευπόζει δέ των άλλων, διότι αυτό κενούζει και την άλλην έσωτερικήν πολιτικήν της Ελλάδος, πρό πάντων δέ το οικονομικόν ζήτημα.

Περί του εξωτερικού ζητήματος δέν έχω την γνώμη την όποιαν ή Κυβέρνησις αποδέχεται. Δέν έχωμας, τήμερον να έλέγξω τή παροχρήμα. Πιθανόν να έσπραλε ή κυβέρνησις εις τινα, άλλά δέν δύνναμαι, ώς Έλληνας, προς Έλληνας όμιλών, και περί έλληνικών όμιλών πραγμάτων, ν' αποδέχθω, ότι δέν έσχον οι κυβερνήτες την πρόθεσιν και τήν επιθυμίαν να ύπηρετήσωσι τή εθνικά συμφέροντα. Ταιούτη κατηγορίαν δέν δύνναμι ν' απευθίνω προς αυτούς· διότι ταιούτη κατηγορία άντανκαλή εις έμέ αυτόν. Αλλά νομίζω, ότι είναι έσφαλμένη ή άρετηρία, άρ' ή, ώρηθή ή ένεστώτα κυβέρνησις, ως προς το εξωτερικόν ζήτημα. Ω; βάζο των ενεργειών της και ως σημείον ήθετο το 13 Πρωτόκολλον του Βερβλινείου Συνεδρίου. Το πρωτόκολλον αυτό, και έμε, ουδέμιν έλληνική Βουλή, ουδέμιν Κυβέρνησις δικαιοστα ν' αποδέχθη και ν' άνεκελεύη, ως σημείον των ενεργειών της. Η Έλλάς, και ή έπίσημος και ή μη έπίσημος, έχουσι άλλο πρωτόκολλον και άλλην πολιτικήν, το πρωτόκολλον το όποιον έγραψαν τή αίματα και τή μικρότερα τίσων αιδώνων και άνεκελεύσαν αι έθνακαι Συναλεύσεις του άγώνος, τή πολιτικήν, ήν ύπαγορεύει και επιβιβλλει ή αρχή της εθνικής ένότητος. Εις το πρωτόκολλον τουτό, περί ού όμιλώ, εις το πρωτόκολλον το έλληνικόν, είναι αναγεγραμμένοι ότι ή Έλλάς σύγκεται εξ όλων των έπαρχιών των ελληνικών, αιτινες έλαβον, έστω και μίαν στιγμήν, ή θα λάβωσι τή έπλη, προς άνέστητον αυτός και ύπερ της ένότητος της έλληνικής φυλής. Το πρωτόκολλον του Βερβλινείου συνε

δρίου περιέχει τοιοῦτον τί; Οὐδόλωσ' περιέχει ἀπλὴν διακρούμισιν τῶν συνόρων τοῦ κατὰ τὸ 1830 ἱδρυθέντος Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Οἱ Εὐρωπαῖοι, γράψαντες αὐτό, ἔκριναν, κατὰ τὰ ἴδια συμφέροντα' ἐζήτησαν νὰ σταματήσωσι διὰ πάσης θυσίας τὸν ἀρξάμενον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πόλεμον, διότι δὲν ἦσαν παρεσκευασμένοι νὰ τὸν ἐξακολοιῶσιν· ἐζήτησαν νὰ συμβιβάσων ὡςδὴποτε τὰ πράγματα, διὰ μικρῶν καὶ μερικῶν ἀποφάσεων, μὴ θίγοντες τὸ μέγα ζήτημα, οὔτε τὴν ὀριστικὴν λύσιν αὐτοῦ ἐπιχειροῦντες. Μεταξὺ τούτων ἔκριναν, ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ αὐξήσις τις εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς ἀμοιβὴν τῆς ἐμφρονος πολιτικῆς, ἣν ἀπαδέξατο καὶ ἐφήρμοσε, κατὰ τὸν πόλεμον, συντελέσασα καὶ αὐτὴ εἰς τὸν περιορισμὸν καὶ εἰς τὴν ταχύτεραν περάτωσιν αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὰς συμβούλους αὐτῶν συμμορφωθεῖσα, καὶ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης ἐπὶ τινὰ ἐτι χρόνον. Ἀλλὰ, μεθ' ὅλην τὴν εὐγνωμοσύνην, ἣν ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει πρὸς τὰς μεγάλας Δυνάμεις, τὰς συνταξάσας τὸ βερολίνοιον πρωτόκολλον, διὰ τὴν παρ' αὐτῶν ψηφισθεῖσαν ἐπέκτασιν τῶν πρὸς ἄρκτον συνόρων τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀπόφασις αὕτη δὲν λύει, οὐδὲ θίγει κἄν τὸ ἀληθὲς ἑλληνικὸν ζήτημα.

Οὐδεὶς Ἕλληνας ἐννοεῖ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ περιορισθῇ μέχρι τῶν Τρικάλων, μέχρι τῶν Ἰωννίνων, ἢ καὶ μέχρι τοῦ Ὀλύμπου, ὡς τὸ πρωτόκολλον Π' ὀρίζει. Ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἔκτασιν, ὅσην ἔχουν ἔκτασιν καὶ τὰ παράλια τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἀληθὴς ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὕτω μίαν μόνον πολιτικὴν δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ, τὴν ἐνότητά οὐλοκλήρου τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, οὐδέποτε δὲ τὴν ἐργασίαν πρὸς διορθώσιν τῶν ἑλληνικῶν συνόρων, ὅτε μάλιστα, ἐντὸς τῆς διορθώσεως ταύτης, δὲν περιλαμβάνεται ἡ Κρήτη, ἡ χειμάρους αἵματος ἑλληνικοῦ ἀμιγροῦς χύσασα ἐπὶ μακροῦς χρόνους, ὑπὲρ τῆς μετ' ἡμῶν ἐνώσεως αὐτῆς. Φρονῶ ἐπομένως, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει ν' ἀποστῇ πάσης διαπραγματεύσεως πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὀφείλει ν' ἀπευθυνθῇ πρὸς τὰς Δυνάμεις καὶ νὰ εἴπῃ εἰς αὐτάς: «Σεῖς ἐν τῇ σοφίᾳ σας καὶ ἐν τῇ ἰσχύει τῶν συμφερόντων ἡμῶν, συντάξατε τὸ πρωτόκολλον· αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἦναι ἡ σημαία μου, διότι οὔτε κἄν ὑπ' ὄψιν τὰς παραστάσεις μου ἐλάθετε, οὔτε ἐγὼ μετέσχον τῆς συντάξεώς του· σεῖς λύσατε τὸ ζήτημα, τὸ ὅπεσον προέκυψεν ἐκ τούτου. Ἐὰν θέλητε νὰ ταπεινωθῆτε ἐνώπιον τῆς Τουρκίας, ἐνώπιον τοῦ κόσμου, ἐνώπιον Ἰμῶν αὐτῶν, ἐρμηνεύουσαι τοῦτο περιορισμὸν ως, εἰς ἐμὲ δὲν ἀνήκει, οὔτε δύναμαι νὰ Σας ἀποπέψω ἀπὸ τούτου. Ἀποδέχομαι μετὰ πάσης εὐλαθείας τὴν ἀπόφασίν σας, σὰς εὐγνωμονῶ, ἐπιφυλάτσομαι δὲ τὴν ἀκεραιότητα τῶν δικαιωμάτων μου καὶ τὴν διεκδικήσιν τῆς ἐνότητος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Μόνον τοιοῦτον πρωτόκολλον ἀναγνωρίζω ὡς ἐμὸν.» (*Ἐπευφημῖαι, χειροκροτήματα.*)

Ὀφείλομεν δὲ, Κύριοι, νὰ προσενηθῶμεν τοιοῦτοτρόπως, ἥτοι ν' ἀρήσωμεν τὴν λύσιν εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ νὰ δεχθῶμεν προθύμως τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς, καὶ δι' ἓνα ἄλλον λόγον. Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἐπανέρχεται, μετ' ὀλίγον, ταχύτατα. Ὅτι ἐγένετο, πρὸ τίνος, εἶναι ἀπλοῦν ἐμβαλωμα, ἐπιτραπέϊω μοι ἡ λέξις· διότι αὕτη μόνη ἀκριβῶς χαρακτηρίζει τὰ γενόμενα. Ἡ Τουρκία δύναται νὰ σύρῃ ζωὴν ἐπὶ καιρὸν τινὰ, ἀλλὰ νὰ ὑπάρξῃ ὀριστικῶς, ἀδύνατον· Μὴ πλανῶσιν ἡμᾶς τὰ φαινόμενα· λαδὸς, ὅστις δὲν ἐργάζεται, δὲν παράγει, δὲν ἀκολουθεῖ τὰ παραγγέλματα τοῦ χριστιανισμοῦ, δὲν εἶναι συντεταγμένος, κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, λαδὸς τοιοῦτος δὲν ἔχει μέλ-

λον. Ἐσχάτως ἐπεσκέφθη τὴν Τουρκίαν· παρκαλῶ δὲ ἄλλους τοὺς δυναμένους νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὴν Τουρκίαν, νὰ μὴ τὸ ἀμελῶσι. Θὰ ἴδωσιν, ἐὰν ἦναι ἀληθῆ ἴσα σὰς λόγῳ. Ὅπου βλέπετε τὴν κατὰπτωσιν, τὸν θάνατον, τὴν σήψιν, ἐκεῖ δύνασθε νὰ εἰσθαι βέβαιοι, ὅτι εἶναι τουρκικὸς οἶκος. Ὅπου βλέπετε τὴν ζωὴν, τὴν ἀκμὴν, τὴν λαμπρότητα, τὸν πλοῦτον, ἐκεῖ εἴθε ἀσφαλεῖς, χωρὶς νὰ ἐρωτήσητε, ὅτι εἶναι οἶκος χριστιανικὸς, καὶ πρὸ πάντων ἑλληνικὸς. Δὲν λέγω τοῦτο, πρὸς καύχησιν ἐθνικὴν. Ἐπὶ λέξει ἤκουσα τοῦτο λεγόμενον μυριάκις παρ' ὄλων τῶν διπλωματῶν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ τῶν ζένων, τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Τουρκίαν. Μοὶ ἔλεγον: «Βλέπετε· τὰ πάντα εἶναι ἐδικὰ σας;» ἡμεῖς αὐτοὶ ἐσμὲν ὑπόχρεοι νὰ μνησθῶμεν τὴν γλῶσσαν σας, νὰ ἔχωμεν τὸ προσωπικὸν τῆς ὑπηρεσίας μας ἑλληνικόν, διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ζήσωμεν. Σεῖς ζητεῖτε, ἡ Τουρκία κατὰ τύπον μόνον ὀρίσεται.»

Τὸ ζήτημα τὸ ἀνατολικόν, Κύριοι, ἐπανέρχεται οὕτω ταχύτατον, καὶ μία τις εὐρεῖα λύσιν αὐτοῦ ἐπιβάλλεται παρὰ τῶν πραγμάτων. Τὴν δὲ λύσιν θὰ φέρῃ ἡ Εὐρώπη, ὡς αὕτη διετετύπωσε πάσας τὰς μέχρας τοῦδε μερικῆς λύσεως· καθόσον τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἀφορᾷ ἀμέσως εἰς τὰ συμφέροντα πασῶν τῶν Δυνάμεων. Τί συμφέροι λοιπὸν νὰ πράξωμεν ἡμεῖς; Συμφέροι ἡμῖν πρωτίστως νὰ προσκτήσωμεν, διὰ πάσης δυνατῆς θυσίας, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Εὐρώπης. Οὕτω θὰ δυνηθῶμεν νὰ ματαιωθῶμεν καὶ τὴν ἄλλην κατὰκτησιν, τὴν φθορωτέραν, διότι ἡ κατὰκτησις αὕτη ἔχει ἐν ἑαυτῇ σπέρματα τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἣτις ἐπέρχεται δρομαία κατὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀθάβετε τὴν συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ θέλετε ἰδεῖ, ὅτι ἡ κατὰκτησις αὕτη ἠρνήθη τὸν ἑλληνισμὸν μέχρι τῶν θεσσαλικῶν τεμπῶν. Ἐπαναλαμβάνω, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἡμεῖς ἔχομεν μέγα συμφέρον ν' ἀκουσθῶμεν διὰ πάσης θυσίας πρὸς τὴν Δύσιν καὶ πρὸς τὰς Δυνάμεις ἐκείνας, αἵτινες ὑψωσαν φωνὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ, καὶ ὡς οἱ ἀριστοὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπερήσπισαν ὄχι τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τοῦ μεγάλου ἑλληνισμοῦ τὰ συμφέροντα· διότι ἀνεγνώρισαν, ὅτι, τῶν συμφερόντων τῶν ὑπαγορευόντων αὐταῖς μέχρι ἐσχάτου ν' ἀποκρούσωσι τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἱδρυσιν τῆς ρωσικῆς κατακτήσεως καὶ ν' ἀντικαταστήσωσιν, ἀντὶ τῆς Τουρκίας, στοιχεῖον, παρέχον ζωῆς σπέρματα, ἀλλο δὲν δύναται νὰ εὐρωπὶ πρόχειρον ἢ τὸ ἑλληνικόν. Τοῦτο, ἐργαζόμενον καὶ παράγον, ἀνεπιτυμένον ἐπομένως καὶ ἀνδρούμενον, ὑπάρχει ἤδη ἐν αὐτῇ τῇ Ἀνατολῇ καὶ συμφέροντα ταυτὰ πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἔχει, εἶναι δ' ἱκανὸν νὰ ἰδρῶσῃ προμαχῶνα ἰσχυρὸν κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἄρκτου. Θέλω ὑποστηρίξει λοιπὸν τὴν πολιτικὴν ἐκείνην, ἣτις θέλει παράσχει εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν ἐγγύησιν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐννοεῖ νὰ ἦναι πλήρης, ν' ἀνήκῃ εἰς ἑαυτὴν, οὐδέποτε δὲ ὅτι θὰ παράσχει τὰς δυνάμεις τῆς εἰς ἐκείνους, οἵτινες θέλουσι νὰ τὴν διώξωσιν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν.

Μετὰ τοῦ ζητήματος τούτου, συνδέεται τὸ οικονομικὸν ζήτημα, ἀληθῶς εἰς λυπηρὸν σημεῖον περιεθρόν. Εἶναι δυνατὸν θλιβερὰ ἡ οικονομικὴ κατάστασις Κράτους, ἕπερ δανείζεται διὰ τὰ καλύψῃ τὰς τακτικὰς αὐτοῦ δαπάναις. Ἀλλὰ δὲν ἀγνοεῖτε, ὅτι τὸ κακὸν δύναται νὰ ἐπέλθῃ ταχέως, διὰ μιᾶς κινήσεως μόνον, ἡ θεραπεία ὅμως ἀπαιτεῖ χρόνον, ἀπαιτεῖ μέσρα, τρόπον. Μὴ θέλω νὰ παρακτῶ, ἐνώπιον Ἰμῶν, τὸ πρόσωπον τῶν ἀγοστῶν ἱατρῶν ἐκείνων, οἵτινες περιέρχον-

ται τὰ χωρία καὶ ὑπόστανται, ὅτι δύνανται νὰ θεραπεύωσι πάσαι τὰς ἀσθενείας ἐντός μιᾶς ἡμέρας καὶ δι' ἐνὸς φαρμάκου, δὲν δύναμαι νὰ σᾶς εἶπω, ὅτι τὸ οικονομικὸν ζήτημα θὰ θεραπευθῆ ἐντός μικροῦ χρόνου, καὶ δι' ἡρωϊκοῦ τινος μέτρου. Τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀδύνατον.

Ὡ; ἡ πείρα καὶ ἡ μελέτη μὲ ἐδίδαξαν, ἐν τῷ προϋπολογισμῷ δύνανται νὰ γίνωσι μερικαὶ οικονομίαι· ἀλλ' αἱ οικονομίαι αὗται δὲν δύνανται νὰ ὄσι σπουδαίαι, εὔτε νὰ καλύψωσι τὰ ἐλλείμματα, ἢ τινὰ φέρουσιν αἱ ἐκτακτοὶ στρατιωτικὰ δαπάναι, ἢ χρῆσις καὶ ἡ ὑπηρεσία τῶν δανείων. Αἱ τοιαῦται οικονομίαι εἶναι, ὡς σταγὼν ὕδατος ἐν δεξαμενῇ. Ἀλλ' ὅπως δὴποτε δυνατόν νὰ γίνωσι μερικαὶ οικονομίαι· καὶ αὐτὸ τὸ ὀλίγον προωρίσκει νὰ συντελέτη. Πρωτίστως ὅμως πρέπει νὰ σταματήσωμεν εἰς τὸν κατήφορον, ὃν καταβαίνομεν, νὰ παύσωμεν πλέον δανειζόμενοι καὶ ἐξογκοῦντες τὰς δαπάνας, ὅχι εἰς παραγωγικὰ ἔργα, ἀλλ' εἰς ποροτεχνήματα καὶ ἐπιδείξεις. Ὁρείλομεν τρίτον νὰ φροντίσωμεν, ὅπως ἐισοποιηθῶμεν τὰ χρεῖα ἡμῶν, δηλ. νὰ συνολογηθῶμεν δάνειον νέον, ὑπὸ τόκου μικρότερον, ὅπως ἐξαγοράσωμεν τὰ προγενέστερα δάνεια ἡμῶν, τὰ ὑπὸ διπλοῦς καὶ σχετικῶς μεγάλου τόκου συνολογηθέντα. Ἐάν τοῦτο κατορθωθῆ, θὰ δυναθῶμεν νὰ φέρωμεν οικονομίαν ἐκατομυρίων τινῶν, ὑπερβεβασίως· μικροὶν δὲν θὰ εἶναι κατορθώμα. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον εὐτύχημα, ἦτοι ἡ εὐρυσία νέου δανείου, πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν παλαιῶν, εἶναι πολὺ δύσκολον, πρὶν ἢ ἐπέλθῃ τάξις εἰς τὸν προϋπολογισμὸν καὶ παρατεθεῖσιν ἐγγυήσεις· εἰς τοὺς κερχαιοὺς, καὶ πρὶν λυθῇ τὸ ζήτημα τῶν συνόρων. Πέπεισμαι, ὅτι οἰκδὴποτε λύσις καὶ ἂν ἐπέλθῃ τοῦ ζητήματος τούτου, θὰ ἦναι δυνατὴ ἡ συνολογήσις μεγάλου τινος δανείου καὶ ἡ ἀνόρθωσις τῶν οικονομικῶν πραγμάτων ἡμῶν· διότι, διὰ τῆς λύσεως ταύτης, καὶ περιττὰ τινος δαπάναι θ' ἀποκοπῶσι, καὶ ὕλικὰς ἐγγυήσεις, μειώνουσι· ἢ σήμερον, θὰ δυναθῶμεν νὰ παύσωμεν. Συγχρόνως ὅμως ἡμῶν καὶ ἔτοιμα ἐναντίως εἰς πᾶσαν αὐξησιν τῶν ἀμείνων φόρων καὶ πρὸ πάντων τῶν φόρων, τῶν βαρυνόντων τὴν γεωργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἀλλ' ἂν παρουσιασθῆ ἀνάγκη ἐπείγουσα αὐξήσεως φόρων, δὲν θὰ ἀποδειχθῆ τότε ἀπότομος καθῆσον ἀπορρῆ τοὺς ἐμπίστους φόρους καὶ τὸν κωνισμόν ἐνὸς φόρου ἐπὶ τοῦ εἰσδήματος, ὅστις ὡς φόρος τῶν κερχαίων χαρακτηρίζεται· διότι τὰ κερχαία ἐν γένει δὲν φορολογουμται ἐν Ἑλλάδι, ὡς πολυλαχρῶν. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ζήτημα εἶναι λίαν περίπλοκον. Οἱ σπουδαιότατοι τῶν Οἰκονομολόγων διατάξουν ἐπὶ τοῦτου· διότι καὶ δυσκολία ὁ φόρος αὗτος παρουσιάζει ἐπὶ τῆς ἀκερείας καὶ δικαίας διανομῆς του, καὶ ἐτέρωθεν ζημιοὶ τὴν ἐν γένει οικονομικὴν τάξιν. Ἐπομένως ἀπολύτως δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ὑποσχεθῶ, ὅτι θέλω ψαριτεῖ τοιοῦτου εἴδους φορολογίαν. Μετ' ἄλλων συναδελφῶν, εἰδικωτέρων· ἐπὶ τῶν οικονομικῶν πραγμάτων ἔχοντων γνώσει, θέλομεν προσπαθῆσαι νὰ ἐξερωμεν τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ κατορθώσωμεν νὰ φορολογήσωμεν καὶ τὸ εἰσδήμα τοῦ κερχαίου, ἀφορολόγητον εἰσὶν μὲνον ἐν Ἑλλάδι.

Ἀλλὰ, Κύριοι, καθῶσον ἀρραῖα τὰ οικονομικὰ, ἡ πολιτικὴ εἶναι ἡ πρωτεύουσα καὶ κυριαρχοῦσα ἐπὶ τούτων. Γινώσκοντες, ὅτι τὰ Κράτη δὲν δαπανῶσι, ἀπὸ προηγουμένης ἐπιστήσεως εἰς ποῖαν κατάστασιν εἶναι τὰ ταμεία των, ἀλλ' εἰς ποῖαν ἀνάγκη εὐρίσκονται, τὰ ἔσοδα δὲ κωνίζονται κατὰ τὰ ἔσοδα, ἢ τὴν τῶν φόρων ἐπιπέλλουσι εἰς ἱκανοὶ εἶναι νὰ φέρωσι τὰ χρεῖα τῶν ἔχοντων ἀνάγκην. Ἐπομένως ἡ ἐπικόρρωσις τῶν οικονομικῶν συνδέεται ἀρρηκτως μετὰ τοῦ ζητήματος τοῦ πολιτικοῦ. Ἐάν ἐξακολου-

θῶσωμεν τὰς ἐθνοφυλακὰς καὶ τὰς ἐσθραείας καὶ τὰ στρατόπεδα, ἅπαντα μέχρι τοῦδε εἰς οὐδὲν καταλήξαντα, ἐάν ἐξακολουθῶσωμεν τὰς αἰετοὺς σχεδίου παρασκευὰς, ἐπὶ βέβαιον, ὅτι τὰ οικονομικὰ ἡμῶν οὐδέποτε θέλουσι διορθωθῆ, διότι αἱ δαπάναι θὰ χωρῶσιν, αἰετοπαυ αὐξανόμεναι καὶ πληθυνόμεναι. Ἐκεῖνοι λοιπὸν, οἵτινες ἀρέσκονται εἰς τοιαῦτα, ὡς ἐτοιμασθῶσι ν' ἀνοίξωσι τὰ βαλάντια των· διότι, καὶ νέαι φόροι θὰ ἐπιβληθῶσι, καὶ νέαι δάνεια θὰ γίνωσι· πᾶν δὲ νέον δάνειον αὐξησιν ἐπάγεται συνήθως τῶν φόρων. Ἐξαρτᾶται ἐπομένως, ἐπαναλαμβάνων, ἡ διορθωσις τῶν οικονομικῶν ἡμῶν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ δὲν θὰ ὑποστηρίξω πολιτικὴν ἐξαντλήσεως, καθιστώσαν ἀνερίκτον τὴν οικονομικὴν βελτίωσιν τῆς χώρας, ἐπομένως ἀνερίκτον καὶ τὴν πολιτικὴν τῆς δημοκρατίας· ἐνεργείας· διότι καὶ οἱ θέλοντες ἀκομῆ τὴν πολεμικὴν πολιτικὴν ὀρεῖλουσιν πρωτίστως νὰ φροντίσωσι περὶ τῶν οικονομικῶν. Ὅ, τι ἄλλοτε ἐντός τῶν Ἀθηναίων ἐρρέθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς αὐτῶν, ὅτι· «τῶν χρημάτων οὐδὲν ἐστὶ γενέσθαι τῶν δανείων», ἀληθεῖς πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Αἱ πολεμικαὶ παρασκευαὶ ἀπαιτοῦσι χρημάτων ἀσθονίαν, εἶναι βραχέων, καταβροχθίζον τὰ ἐκατομυρία ἀνεξελέγκτως. Πῶς δὲ δύναται ἐν Κράτῳ νὰ εὐρη τὰ ἐκατομυρία, ἐάν μὴ ἔχη εἰς τάξιν καλὴν τὰ οικονομικὰ αὐτοῦ; Ἀλληλένδετος εἶναι ἡ καλὴ οἰκονομία πρὸς τὴν ἐνεργίαν καὶ δημοκρατικώτερον πολιτικὴν.

Πρὸ ὀλίγου, Κύριοι, εἶπον ὅτι εἶμαι ἐναντίως τῶν δανείων· ὀρεῖλω ἔμως μίαν ἐξηγησιν· εἶμι ἐναντίως τῶν δανείων, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ κατακλιθῶσιν εἰς ἐπιδείξει· εἶμι ἔμως ὑπὲρ τῶν δανείων, ἢ τινὰ ἤθελον συντελέσαι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας τοῦ τόπου, τῆς γεωργίας καὶ πρὸ πάντων τῆς συγκοινωνίας. Θέλω παύσαι αὐτὴν προβῶμας τὴν ψῆρον μου εἰς δάνειον, διὰ τὴν κατασκευὴν κυρίως σιδηροδρόμων· διότι, πᾶσι πρὸς ἐπίσχυσιν τοῦ τοιοῦτου ἔργου δαπάνη, ὅτω ἂ ἦναι μεγάλη, ἐστὶ παραγωγικὴ, ἀποδοθῆσεται δὲ μοριοπλασίως μετ' ὀλίγον. Πιστεύω δὲ ὅτι, ἂν τὸ ἐλληνικὸν Κράτος παράγῃ ἐγγυήσεις εὐλόγου τόκου, ἢ κατασκευῇ τῶν σιδηροδρόμων δὲν εἶναι ἀνερίκτος. Ἐπειδὴ δὲ τοιαῦτην περὶ δανείων ἔμα γνώμην, ἐπεφῆρισκ τὸ δάνειον τῶν 60.000.000, ἔπει ἐξήγησα ἡ Κυβέρνησις, πρὸς τὴν ἀνεπολιτευμένην. Τὸ ἐπεφῆρισκ δὲ διότι ὡρίετο, αὐ μόνον διὰ τὴν ἀκρίαν τῆς ἀρχαιολογίας, κωλοφορίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν ἔδων. Οὐδέμια δὲ ἄλλαν χρῆσιν θέλω ψαριτεῖ τοῦ δανείου αὐτοῦ. Τὸ δάνειον αὐτὸ ἐγένετο ὑπὲρ τῆς βιομηχανίας, ὑπὲρ τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἐπομένως ὑπὲρ τῆς γεωργίας· διότι αἰετο αὐτοῦ ἡ γεωργία δὲν δύναται νὰ εὐδοκησῆσιν μου. Εἶναι δὲ σκληρὸν, Κύριοι, νὰ δαναιζῆται ἐν κράτῳ καὶ νὰ λαμβάνῃ χρεῖα, δι' ὠρισμένον σκοπὸν, καὶ νὰ δαπαῖ ταῦτα εἰς ἄλλους σκοποὺς. Βεβαίως ἡ Βουλὴ δύναται νὰ εἶπῃ, ὅτι θέλει διακομῆ τὴν χρῆσιν δανείου τινός, ἢ ὁποῖα ἐκρηχθῆ κατὰ τὴν συνολογησὶν του· ἀλλ' ὡς λέγει εἰς μέγας οικονομολόγους, τὰ δημοτικὰ δάνεια εἶναι φυσικὰ ἐνεργαί, κατὰ τὴν ἐσθραῖν ἀπαρτῆσθαι τοὺς ὑπέχοντες αὐτὰ· μᾶλλον, ὅπως τὰς ἐπιπτώσει ἀγνάς, ἢ αἱ διὰ συμβολαίων γραπτῶν συνολογησῆσθαι. Ἐπομένως δὲν θέλω οὐδέποτε δώσει τὴν ψῆρον μου ὑπὲρ ἀπερίστω, ἢ τὴν προωρίσται νὰ κλονῆσιν τὴν πίστιν τῆς Ἑλλάδος, ἀπερίστω, ἢ τὴν θὰ δώσει τὸ δικαίωμα νὰ μᾶς παρακτώσων οἱ ἔχθροι ἡμῶν, ὡς ἀπαταῶσιν, ἐσθραῖν τοῦ κράτους.

Ἐπειδὴ αἰετο τὰς ἀναπτύξισι, τὰς βιομηχανίας καὶ τῆς γεωργίας δὲν δύναται νὰ μεταρῶσιν Κράτος τι, θέλω ἀποπαρῶθ, ἐάν εἶμαι καὶ ἄλλοι, συναδελφοὶ συναρῶσθαι, τὴν οὐσίαν ὑποσχεσῶν τῆς γεωργίας τῆς βιομηχανίας καὶ

τοῦ ἐμπορίου, εἰς ὃ νὰ προστεθῆ καὶ τὸ τμήμα τῶν δημοσίων ἔργων.

Σήμερον, τὰ συμφέροντα τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας ἀνατίθενται εἰς ὑπουργεῖα, ἅτινα ἔχουσιν ἄλλον προορισμὸν. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν ἔχει ἐντολὴν καὶ προορισμὸν, νὰ εἰσπράττῃ χρήματα, ἔχει ἀποστολὴν ταμειευτικὴν καὶ ὅμως τὰ συμφέροντα τῆς βιομηχανίας ἀνατίθενται εἰς τὴν κρίσιν τοιοῦτου ὑπουργείου. Θέλω ὑποστηρίξει ἐπομένως τὴν σύστασιν εἰδικοῦ ὑπουργείου, προωρισμένου νὰ μεριμᾷ περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας εἰδικῶς, ἢ σύστασις αὐτοῦ ἐλαχίστας δαπάνας θέλει ἀπαιτήσῃ, εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι καλῶς διευθυνομένου, θέλει προσφέρει πραγματικὰς ὑπηρεσίας. Καὶ οἱ Ἄγγλοι αὐτοὶ ἐσχάτως ἐψήφισαν τὴν σύστασιν τοιοῦτου ὑπουργείου, ἀφοῦ συζητήσαντες ἐπὶ πολὺ, ἐπέστησαν, ὅτι ἄνευ τοιοῦτου, μετ' ἄλλας τὰς σφριγώτας δυνάμεις τοῦ ἐμπορίου τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς γεωργίας ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ, οἱ κλάδοι οὗτοι τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας καὶ παραγωγῆς δέονται ἰδιαιτέρως προστασίας καὶ μερίμνης. Δίδω τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θέλω φροντίσει, περὶ τῆς συστάσεως τοιοῦτου ὑπουργείου,

Θὰ ἐπανεέλθω, Κύριοι, ὀλίγον εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἡμῶν. Βεβαίως τὸ ζήτημα τῆς μακροτέρας ἢ συντομωτέρας θητείας εἶναι ἐν ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων ἄλλ' εἰς συγκραφεῖς ἐπισήμους ἀνέγων, ὅτι ἡ μικρὰ θητεία δὲν βλάπτει εἰς τὸν σχηματισμὸν καλοῦ στρατοῦ, ἀρκεῖ ἡ μικρὰ θητεία, εἰς τὸ πεζικὸν ἰδίως, νὰ ἦναι πραγματικὴ, οὐχὶ ἰδανικὴ. Θέλω προσπαθῆσαι λοιπὸν ἡ θητεία τοῦ στρατιώτου νὰ περιορισθῆ εἰς ἓν ἔτος, ἀλλὰ νὰ ἦναι πραγματικὴ, ἄνευ χαρισμάτων, ἀνευἀδειῶν. Τοιαύτην θητείαν θεωρῶ ἀκοῦσαν νὰ καταρτίσῃ ἐν Ἑλλάδι στρατὸν, ἰκανὸν ὅπως ὑπηρετήσῃ τὴν σημαίαν μας. Θέλω ὑποστηρίξει ἐπίσης τὴν ἐγκύμαντιν κατ' ἐπαρχίας εἰς τοῦτα δὲ πολὺ μὲ ἐνθαρρύνει ἐγκύκλιος, ἣν ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας ἐδημοσίευσεν. Διὰ τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς, ὁ ὑπουργὸς δίδει τὴν ἄδειαν εἰς τοὺς στατηροὺς νὰ παρέχωσι στρατιώτας ἐργάτας, ὅσους ἀνῆλθον ἀπαιτῆται ἡ γεωργία, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐκκοπῆς τοῦ χόρτου, τοῦ θέρους καὶ τοῦ τρυγητοῦ διατάττει δ' αὐτοῦ; ἐπίσης νὰ δίδωσιν ἀδείας δεκαπενθημέρους μέχρι μηνὸς εἰς τοὺς στρατιώτας, ὅσοι ἤθελον ζητήσῃ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν, ὅπως βοηθήσωσιν αὐτάς εἰς τὰς γεωργικὰς τῶν ἐργασίας. Ἄν ἡ γεωργία τῆς Γαλλίας, ἡ τόσῳ ἀμείβῃ καὶ μεγάλῃ, εὐρίσκηται εἰς θέσιν, ὅπως ἐκζητῆ τὴν συνδρομὴν τῶν βραχιόνων τῶν στρατευομένων πολιτῶν τῆς τῆν γεωργίαν τῆς Ἑλλάδος ἀνάμειθα νὰ τρωθῶμεν διαρκῶς καὶ ἐπὶ ἔτη τῶν βραχιόνων τῶν γεωργῶν. Δι' αὐτὴν τὴν αἰτίαν δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὴν ἐσχάτως διαταχθεῖσαν στρατολογίαν τῶν δετῶ χιλιάδων ἐθνοφυλάκων, καθ' ὃν καιρὸν ὁ τρυγητὸς ἐπέκειτο, ἀρκεταὶ δὲ ἡ καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν. Ὅπως οὕτω παρέχεται εὐκολία εἰς τὴν γεωργίαν, ἄνευ ζημίας τῶν ἀσκήσεων, θέλω ὑποστηρίξει τὴν ἐγκύμανσιν τῶν στρατιωτῶν, ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας τῶν.

Θέλω προσπαθῆσαι, καθόσον ἀρκετὸν τὸν προδιδακτορὸν τῶν ἀξιωματικῶν, νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ σύστημα τὸ γερμανικόν. Ἐκεῖ, κύριοι, οἱ ἀξιωματικοὶ δὲν προδιβάλλονται κατὰ βουλῆσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τοῦ σωματάρχου, ἀλλὰ προδιβάλλονται, συνεπεὶς διαγωνισμοῦ δι' ἕκαστον βαθμῆν, διαγωνισμοῦ δὲ πάλιν οὐχὶ ἰδανικοῦ, ὡς πολλὰκις συμβαίνει παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ πραγματικοῦ. Θέλω ὑπο-

στηρίξει ἐνιεύθεν, ὅπως οἱ προδιβασμοὶ ἐκάστοτε γίνονται διὰ διαγωνισμοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πραγματικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἀξιωματικοῦ διότι εἶναι λίαν λυπηρὸν καὶ προσβάλλον τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἀξιωματικοῦ, νὰ βλέπῃ ἄλλον, οὐδέποτε πολλακίς ἐργασθέντα, ὡς στρατιώτην, προδιβαλλόμενον, ἑαυτὸν δὲ, καίτοι ἐργαζόμενον ἀδιακόπως καὶ ἐκτιθέμενον ἢ εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν ληπτῶν ἢ εἰς ἄλλας στρατιωτικὰς ἐργασίας βρυστάτας, παραγωνιζόμενον. Ἡ οἰκτρά τακτικὴ αὕτη πρέπει νὰ παύσῃ, οἱ δὲ προδιβασμοὶ νὰ γίνονται διὰ τακτικοῦ διαγωνισμοῦ, πραγματικοῦ καὶ ἀληθοῦς, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πραγματικῆς ὑπηρεσίας. Μόνον δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου κατάρθωσεν ἡ Γερμανία νὰ συγκροτήσῃ τὸν στρατὸν, ὅστις ἠδυνήθη νὰ κατανικήσῃ τὸν πράγματι τροπαιοῦχον καὶ ἀνδρείον γαλλικὸν στρατὸν. Ἐν Γερμανίᾳ δὲ ὑπάρχει καὶ ἐν ἄλλο, Κύριοι, οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ κατώτεροι δὲν προδιβάλλονται, ἄλλως ἢ διὰ τῆς ψήφου τῶν συναδέλφων αὐτῶν. Ἐάν τις τοῦτων λάβῃ τὴν παμψηφίαν, ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προδιβάσῃ τὸν ἀξιωματικόν. ἐάν τύχῃ ἀπλῶς τῆς πλειονοψηφίας, ὁ αὐτοκράτωρ ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς. ἐάν μὴ τύχῃ τῆς πλειονοψηφίας, τότε ὑποχρεοῦται νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἢ Γερμανία δὲν δύναται νὰ ἦναι ὁ τόπος τῆς διαμονῆς του, διότι οἱ συναδέλφοί του τὸν ἔκριναν ἀνάξιον τῆς ὑπολήψεώς των. Ἀληθῶς δὲ, τοιοῦτους ἔχων ἀξιωματικούς καὶ ὑπὸ δοκιμασίαν τοιαύτην προδιβαλλόμενος, ὁ γερμανικὸς στρατὸς ἐγένετο ὑπερροχός. Προσέτι δὲ ἐν τῇ Γερμανίᾳ, καταβάλλεται φροντίς ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῆς πνευματικῆς καὶ ὑπὲρ τῆς σωματικῆς εὐεξίας τοῦ στρατιώτου διότι καὶ βιβλιοθήκας, καὶ ἀναγνωστήρια, καὶ συντεκμητήρια ἔχουσιν ἰδια οἱ στρατιῶται, οἱ δὲ στρατῶνες αὐτῶν εἶναι μικρὰ ἀνάκτορα ἄλλὰ τίς ἀγνοεῖ, ὅτι, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, οἱ στρατῶνες παρ' ἡμῶν ἀμιλλῶνται, εἰς τὴν ἀκαθαρσίαν καὶ τὴν ἐλεεινότητα, πρὸς τὰς φυλακὰς;

Καὶ δεκάτην ὁμοίως ἐπαναλαμβάνω φορᾶν, ὅτι, ὅπως τὰ τοιαῦτα κατορθωθῶσιν, ὁ στρατὸς πρέπει νὰ χωρισθῆ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς. Τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι ἄμεσον ἔργον τῆς Βουλῆς, ἀλλὰ τῆς κυβερνήσεως. Ὅρσειλει δὲ ἡ Βουλὴ νὰ ὑποστηρίξῃ ἐκθύμως τὴν Κυβέρνησιν, ἥτις ἤθελεν ἐπιχειρήσῃ τὸ σωτήριον ἔργον τοῦτο.

Πολλὰκις, Κύριοι, ἐγένετο λόγος περὶ ἀποκεντρώσεως καὶ περὶ χειραφετήσεως τῶν δήμων ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον εἰσέτι δὲν τὸ εἶδομεν ἐν τῇ πραγματικότητι. Εἶμαι πεπεισμένος, ὡς ἐκ τῆς μικρᾶς πείρας τὴν ὅποιαν ἐπὶ τετραετίᾳ ἐλαβον ἐν τῷ Δημοτικῷ Συμβουλίῳ Ἀθηναίων, ὅτι εἶναι καιρὸς πλέον οἱ δῆμοι νὰ χειραφετηθῶσι. Ἡ πίσσις τῆς ἐξουσίας τοῦς ἐκμηδενίζει πρὸ πάντων δὲ μίση τὸ αἰσθημα τῆς εὐθινης, καὶ προσβάλλει τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῶν ὁ γινώσκων, ὅτι αὐτὸς μόνος φέρει τὴν δίκην εὐθινης τῶν πράξεων του, ἄλλως προσφέρεται, καὶ ἄλλην καταβάλλει φροντίδα, εἰς τὴν ἐπιτέλειον τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ. Ὅπως δὲ ταπεινὸν τὸ φρόνημα ἢ κηδεμονία δὲν εἶναι νομικὸν ζήτημα. Ἀλλὰ πρὸς τὴν χειραφετήσιν τῶν δήμων, ἀπαιτεῖται σειρά νομοθετημάτων, πρὸ πάντων δὲ ἡ ἔθρσις Σώματος, καλέσεται δ' αὐτὸ Σωματικὸν τῆς Ἐπικρατείας, ἢ ἄλλως, ὅπερ καὶ λόγ τὰς διαφορὰς, αἰτίνας ἤθελον προκύπτει μεταξύ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν, καὶ ὅπερ Σώμα ἤθελε περιορίζει τὰς παρεκτροπὰς. Ἀπαιτεῖται νὰ ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν ἡ δι-

οίκησι τῶν δῆμων. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ νομίζω, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν πολιτευομένων εἶναι σύμφωνοι.

Κύριοι, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔχομεν θέσιν ἐξαιρετικὴν, καὶ ὅτι ἔχομεν ὑποχρεώσεις πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπέναντι ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ· διότι ὁ πολιτισμὸς ὁ νῦν εἶναι ἀπόρροια τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁρῶμεν λοιπὸν, διὰ πάσης θυσίας νὰ ὑποστηρίξωμεν τὰς προσπάθειαις τῶν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν εἰσέτι διατελούντων Ἑλλήνων πρὸς διάδοσιν καὶ ὑποστήριξιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐνεκα τούτου θέλω ψηφίσει προθύμως πᾶσαν δαπάνην πρὸς ὑποστήριξιν τῶν σχολείων κατὰ τὴν Ἀνατολήν, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὅπου ἡ ἐπιδρομὴ εἶναι μεγάλῃ τερα καὶ ἡ ἀμυνοδότησις τῆς κυριότητος ἡμῶν μᾶλλον πείσμων. Καὶ τὸ ἄλλο Κράτος, τὸ ὅποτον μᾶς πολεμεῖ, τὸν αὐτὸν μετέρχεται τρόπον ὑποστηρίζει τὰ σχολεῖα καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Ὁρῶμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκάθισεν ὁ πατριάρχης Γρηγόριος· διότι εὐρίσκειται ἀληθῶς εἰς δεινοῦς περισπασμούς. Πιστεύσατε, Κύριοι, ὅτι ἂν ἔλειπον ἡ συνδρομὴ τινῶν γεννητῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἐκκλησίαι αὐτὴ θὰ ἦτον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν, ἀφοῦ, ὡς γνωρίζετε, πολλὰ τῶν κτημάτων τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας ἐδημεύθησαν ἀπὸ τὸν Κούζαν καὶ ἀπὸ τὴν Ῥωσίαν, ἐν μέγα δὲ μέρος τῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες ὑπήγοντο πρότερον εἰς τὸ πατριαρχεῖον, ἀπεπαύθησαν καὶ ὑπῆχθησαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν· εἶναι δὲ λίαν ἐνδεγόμενον ν' ἀποσπασθῶσι καὶ ἄλλαι. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν νὰ ὑποστηρίξη διὰ πάσης θυσίας ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως. Ἰπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐνεργούντες, κατωρθώσαμεν πολλοὶ Βουλευταὶ ν' ἀναγράψωμεν ποτόν τι ὑπὲρ τοῦ τέλους αὐτοῦ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ, ὅπου ἡ Βουλὴ προθύμως ἐπεψήφισεν. Πιστεύω δὲ, ὅτι ἡ κυβερνήσις ἐποιήσατο τὴν κατάλληλον χρῆσιν τούτου ἡ ἐπιχειρημένη ἐξέλεξις περὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ ἐλατίζω νὰ βεβαιώσῃ τὴν εὐχὴν μου αὐτήν. Θέλω δὲ ἐπιψηφίσει καὶ ἀνώτερον ποσὸν τοῦ πέρυσι ψηφισθέντος, ἐὰν ἀποδειχθῇ ἀπαραίτητος ἡ αὐξήσις τοῦ ὀρισθέντος, διὰ τοῦ τελευταίου προϋπολογισμοῦ· διότι τὴν πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ὑποστήριξιν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Τουρκίᾳ ἐργασίαν κρίνω, ὡς μίαν τῶν ἰσχυροτάτων καὶ ἀποτελεσματικωτάτων παρεσκευῶν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ· διότι ἐκεῖ ἀπαιτεῖται ἡ ἐνότης αὐτοῦ.

Ὀλίγαι λέξεις θέλω εἶπει περὶ συγκλίσεως ἔθνο-συνελεύσεως. Ἐρίνα δὲ δεῦν νὰ διηγήσω καὶ περὶ τούτου, διότι ἡ ἰδέα ὑποστηρίχθη διὰ τῆς δημοδοτικῆς παρ' ἀνδρῶν, ἐκ τῶν πρωτεούτων ἐν Ἑλλάδι, οὐκίνοσ οὐδεις δύναται ν' ἀρνηθῇ τὴν τιμιότητα τοῦ χαρακτῆρος, τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὰς υπηρεσίας πρὸς τὴν Πατρίδα· ἀλλὰ δυστυχῶς εὐρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τὸ ὅτιον προβάλλει, ὑποστηρίζων τὴν σύγκλησιν Συνελεύσεως. Φρονεῖ εἰς ἡ ἀκαμάρια εἶναι κατὰ τὴν ἑλληνικὴν, σήμερον, διότι προστιθέται ἐπαρχικαὶ νέαι εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἰπὸ εὐλογουμένης ἀφορμῆς, πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος. Ἦθελον παραδεχθῆ τὸ τοιοῦτον, ἐὰν ἐπαρχικαὶ ὁλόκληραι ἑλληνικαὶ, πρὸ πάντων δὲ ἡ Κρήτη, ἡ ἀκαμάρια ἑλληνικὴ καὶ ἐπὶ μακρὰ εἰς πολεμώματα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς, ἡ ἡ Σάμος, ἡ Ἑλλάς προστιθέμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἴτε συνετελεσθῶσι ἐκαστικῶς, εἴτε ἄλλως. Τότε ἦθελον κλίει νὰ παραδεχθῶ τὴν σύγκλησιν ἔθνο-συνελεύσεως, ἕκαστὸν λόγον ἐπονομασθῆς μεταβιβαῖ καὶ ἄλλως ὡς εἰς τὴν σύστασιν καὶ εἰς τὴν ἀκαμάρια τοῦ Κράτους.

εἰς τῶν συνόρων, σήμερον, ὅτε ἡ Κρήτη καὶ ἡ Σάμος μένουσ ἐκτός, θεωρῶ λίαν ἐπισημὴ τὴν σύγκλησιν ἔθνο-συνελεύσεως. Ἦθελον ἐπὶ τέλους παραδεχθῆ τὴν σύγκλησιν ἔθνο-συνελεύσεως, ἐὰν ἦτο αὕτη συντακτικὴ καὶ ἦθελε λύσει ὅλα τὰ ζητήματα ἐκ θεμελίων. Προκειμένου ὅμως νὰ συγκληθῇ Συνέλευσις, ἀπλῶς πρὸς μεταβολὴν ἀρθρῶν τινῶν τοῦ Συντάγματος, δὲν δύναται νὰ συνέλθῃ αὕτη, ἄλλως ἢ καθ' ὃν τρόπον ὀρίζει τὸ Σύνταγμα διὰ τοῦ 107 ἀρθροῦ αὐτοῦ· ἄλλως ἢ ἀναθεώρησις θὰ γείνη διὰ πραξικοπήματος. Τὰς συνετελεσθῶσιν ὅμως τίς ἔχει ἀκούστω; ἐλατρώσῃ τὴν συναίδησιν ὅπως ἀναλάβῃ; Τὸ ἐπ' ἐμοὶ τοιαύτην δὲν ἀναλαμβάνω εὐθύνην τῆς μετακινήσεως εὐ καιμένου, ἔστω καὶ κακοῦ, πολλῶν δ' ἦττον ὅταν ἔχω τὴν παροίτησιν, ὅτι τὸ Σύνταγμα ἡμῶν μεθ' ὅλας τὰς μερικὰς ἐλλείψεις του, εἶναι καλὸν σχετικῶς, παρέχει δὲ πρὸ πάντων πᾶσαν εὐκολίαν πρὸς νομοθέτησιν τῶν χρησίμων. Δὲν ἔχω δὲ, Κύριοι, καὶ τὸσιν τυφλὴν πίστιν εἰς τοὺς γεγραμμένους; χάριτας αὐτῆς βελτιώσιν τῶν κακῶς καιμένων δύνامي νὰ θεωρῶσιν δυνατῆ, διὰ τῆς διαγραφῆς ἀρθρῶν τινῶν τοῦ Συντάγματος, ἡ τῆς προσκλήσεως ἄλλων τινῶν εἰς τοῦτο, ἄλλως ἀμυνοδοτικῆς χρησιμότητος καὶ μᾶλλον βλαβερῶν κατ' ἐμὴν κρίσιν. Ὡς καὶ ἐπὶ ἄλλου θεματος παρετήρησα, δὲν εἶναι ἡ ἐλλείψις νόμων καλῶν καὶ καλῶν διατάξεων, ἡτις ἐργάζεται τὴν δυσχερέστερον κατάστασιν τῶν παρ' ἡμῖν πραγμάτων, ἀλλ' ἡ κακὴ τῶν καιμένων ἐρχομῶν. Τὴν καλὴν ὅμως ἐρχομῶν καὶ τὴν πιστὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων δὲν προώριστα νὰ φέρῃ ἡ συνταξίς νέου Συντάγματος, καὶ μάλιστα ἐπεσομένη διὰ πραξικοπήματος. Ἰπὸς παρεδοξὸν εἶς φησίνεταί, πῶς ἐγὼ, ὅτις συνήθως ἐχρηματηρήθη, ὡς ἀναρχικός, καὶ ὡς ἀνατρεπτικός, τοιαύτην τερῶ γλώσσαν. Εἰμὶ, Κύριοι, ὑπὲρ τῶν μεταβιβῶν, ὅσαι ὀληγοῦσιν εἰς τὴν βελτιώσιν· ἀλλ' ἐξ ὅσων ἀνεγίνων καὶ ἐξ ὅσων εἶδον, ἐπέισθη, ὅτι αἱ πραγματικαὶ μεταβολαί, αἱ ἀληθεῖς καὶ αἱ γενναῖαι, ἐπέρχονται οὐχὶ διὰ πραξικοπημάτων, ἀλλὰ διὰ τῆς νομίμου λειτουργίας τῶν καιμένων καὶ διὰ τῆς εἰρήνης. Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ὑποστήριξα καὶ κατὰ τὸ 1874, ὅτε οἱ λεγόμενοι συντηρητικοὶ καὶ φίλοι τῆς Βασιλείας, ἐμε δὲ ὡς ἀναρχικὸν διώκοντες, ὑποστήριζον τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος, καὶ ἐργάσθησαν διὰ πάσης παρανομίας πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς, παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος αὐτοῦ κεκακωμένα. Καὶ τότε, καὶ σήμερον, λίαν κακῶς σκέπτονται οἱ συντηρητικοί, οἱ προβάλλοντες τὰς συνετελεσθῶσιν τῶν Πολιτευμάτων ἀναθεωρήσεις, καὶ μάλιστα τὰς προερισμένας νὰ ὀληροτήσων ἀπλῶς τὰ συμφέροντα ὀρισμένων στοιχείων τῆς Πολιτείας, νὰ ἐξαρτισῶσι δὲ τὴν ἰσχυρὴν Ἑλλάδα. Ἀπαρνούσας δὲ τότε τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος, τὴν μὴ κατὰ τοῦ ὅρου αὐτοῦ γεννητέμενην, ἦθελον κρηθῆ, ἀντιτάκων πρὸς ἐαυτὸν, ἐὰν, σήμερον, τὴν ἀπαδεύομαι, ὑπὸ τοῦ ὅρου αὐτοῦ ὑποστήριξα ἐκεῖνοι, τὸς ἐχρηματηρίαι, ὡς ἐπιβουλευομένους τὴν ἀκαμάρια τοῦ πολιτεύματος. Καὶ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὸ Σύνταγμα πρέπει εἰς τὴν νὰ μεταβιβαθῆ, προσέδοξα, ὅτι τὸ καλὸν τοῦτο δὲν δύναται νὰ φέρῃ ὅσους ὑποσχέσινται ἀκαμάρια, ἐὰν μὴ καὶ καλῶς, ἡτις κατὰ τὰ καιμένα ἐτελεσθῶ.

Τέλος ἄρῃλω, Κύριοι, πρὸς εἰς ἀκαμάρια, νὰ δέσωσιν εἰς τὴν καὶ Ἑλλάδα τὴν ἐξέλεξις.

Εἰς εὐδὲν κέρμα ἀκαμάρια, εἰς τὴν γνωστῶν. Ἀλλὰ δὲν ἀνέχομαι εἰς εὐδὲν κέρμα, οὐχὶ δὲσιν κέρμα τὰ κέρματα ἐν γένει, ὡς ἀκαμάρια εἰς τὸ ἑκατόμην συμφέρον ἢ ὡς ἑκαμάρια αὐτῶν, ἡ δὲσιν κατὰ τὴν καὶ ἀφορμῶν ἀκαμάρια καὶ ἀποστήριγμα ὀληροῦν τὰ ἰσχυροτάτων κέρματα.

Εἰς διακρίσις συγγραμμάτων, εἰ τὴν κατὰ τὴν καὶ ἀκαμάρια ἐκ πολλῶν ὀρισμένων λόγων· «τὰ πολιτικὰ κέρματα εἰσὼν μάλιστα τὰς ἀκαμάριας, ὅπως ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ

«ταίς μὲλλον πολιτικῶς εὐεκοῦσαι, καὶ ὁ καταρτισμὸς τῶν κομμάτων εἶναι τελειότερος. Αἱ προσπάθειαι καὶ ἡ πάλῃ αὐτῶν κομμάτων ἐγκυμονοῦσι τοὺς ἀρίστους πολιτικούς θεσμούς καὶ φέρουσιν εἰς τὸ φῶς ὅλον τὸν θησαυρὸν τῶν πύλων τουσῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους. Μὴ πιστεύετε λοιπόν, εὖς πιστεύουσι δειλοὶ τινές, ὅτι τὰ πολιτικὰ κόμματα εἶναι ἀσθένεια καὶ νόσος τοῦ νεωτέρου Κράτους. Τούτων πρῶτον εἶναι ὁ βρὸς καὶ τὸ σημεῖον ἰσχυρᾶς πολιτικῆς ζωῆς. Δὲν εἶναι ἀρετὴ πολίτου νὰ μὴ ἀνήκῃ εἰς κόμμα· ἀμφοτεροῦ δ' ἔπαινον ἐκφέρει ὑπὲρ πολιτικοῦ ἀνδρὸς ὁ πατριστῶν αὐτὸν, ὡς ἐκτὸς τῶν κομμάτων ὄντα. Τὰ κόμματα εἶναι ἡ ἐκφρασις καὶ ἡ ἐκδήλωσις ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἀναγκαῖα τῶν μεγάλων ἀφανῶν ἐλατιριῶν, τῶν διδόντων τὴν ζωὴν εἰς τὸν λαόν.»

Τίνα τὰ ἐλατιρία ταῦτα; Αἱ ἰδέαι, αἱ πεποιθήσεις. Ἡ ὑπαρξις κομμάτων εἶναι σημεῖον, ὅτι ὑπάρχουσιν ἰδέαι, ὑπάρχουσι πεποιθήσεις. Τὰ κόμματα πρέπει νὰ ὑπάρχουν διότι εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ὑπαρξις αὐτῆ ἐνὸς τόπου.

Ἐπίσης δὲν καταδικάζω τὰ κόμματα τὰ ὑπάρχοντα. Δὲν εἶμαι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ὑβρίζουσι καὶ ἀφορίζουσιν ἀπολύτως τὸ παρελθόν, οὔτε προσθεύω, ὅτι ἔνα ἀνωφωθῆ τις δέον νὰ πατήσῃ ἐπὶ πτωμάτων καὶ ἐρσιπέων. Τὸ παρελθόν προσήνεγκεν ὑπηρεσίας μεγάλας. Τὰ κόμματα αὐτὰ, Κύριοι, εἶναι τὰ σπείρα, εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν ὁποίων ὀφείλομεν τοὺς συνταγματικὸς ἡμῶν θεσμούς. Εἰς τὰ κόμματα αὐτὰ ὀφείλομεν τὴν Τρίτην Σεπτεμβρίου αὐτὰ ἐξετέλεσαν καὶ τὴν τελευταίαν μεταβολήν. Τὰ κόμματα αὐτὰ προέστησαν τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν, αὐτὰ τοὺς ἔδωσαν, περιλαμβάνουν δὲ πάντας τοὺς ὀπωδήτοτε διακριθέντας ἀνδρας τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες καὶ αὐτοὶ βεβαίως ἐσπῆσαν, οἵτινες ὁμολογουμένως ὅμως προσήνεγκαν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἔθνος, καὶ ἀπέκτησαν δικαίωμα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν ἐπερχομένων γενεῶν.

Δὲν ἀνήλω εἰς οὐδὲν τῶν κομμάτων τῶν ὑφισταμένων διὰ δύο λόγους, τὸν ἕνα θεμελιώδη καὶ ἐσωτερικόν, τὸν ἕτερον ἐξωτερικόν.

Δὲν πιστεύω, ὅτι τὸ συνταγματικὸν πολιτεύμα εἶναι τὸ ἄκρον ἄκρον τῆς πολιτικῆς σοφίης τῶν ἔθνων, καὶ ὅτι ἐπέκεινα τούτου καίτῃ ἡ καταστροφή καὶ ἡ ἀναρχία. Ἀνετόλμη καὶ ἐγὼ, ὅπως ὅλοι ὑμεῖς, μὲ τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἐνδόξου Δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων ἐδιδάχθη καὶ διὰ τῆς μελέτης τῆς ἱστορίας ἐστερωώθη εἰς τὴν πίστιν, ὅτι ἂν ἤθνηθη ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ ἐπιτελέσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὰ ἐνδοξὰ κατορθώματα, ἐπ' οἷς σεμνύεται, ἐπετέλεσε ταῦτα μόνον διὰ τῆς δημοκρατουμένης Πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, τὸ καύχημα τοῦτο τοῦ Ἑλληνισμοῦ· διότι τὸ δημοκρατικὸν Πολιτεύμα εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸν ἔργον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, μετ' αὐτὸ συνεγενήθησαν αἱ δύο ἱερὰ ἰδέαι τοῦ Πολίτου καὶ τῆς Πατρίδος. Πῶς δύναται λοιπόν ὁ Ἕλληνας νὰ μὴ φέρῃ βλέμμα θαυμασμοῦ, λατρείας καὶ συγκινήσεως πρὸς τὸ Πολιτεύμα, ὅπερ ἐδόξασε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπῆθανάτισε τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, νὰ μὴ εὐχεται δὲ τὴν ἐνίδρυσιν αὐτοῦ ἐν τῇ νέᾳ Ἑλλάδι; (Χειροκροτήματα.) Ἀλλ' ἀκριβῶς, Κύριοι, διότι εἶμαι δημοκρατικῶν φρονημάτων, εἰδομαι τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ. Ἡ Δημοκρατία, ὡς γινώσκετε, στήριζται εἰς τὴν ἐλευθέρην θέλησιν τοῦ λαοῦ. Ὁ ἀληθὴς δημοκρατικὸς ἐντεθὲν ὀφείλει νὰ σέβηται τὴν ἐλευθέρως ἐκφραζομένην θέλησιν τοῦ ἔθνους. Σήμερον, ὑφίσταται, ἐν καθεστῶτι, ὅπερ δὲν ἐπεβλήθη διὰ τῆς βίας, ἀλλ' εἶναι προϊόν τῆς ἐλευθέρως θελήσεως ὑμῶν. Τὸ καθῆκον ἐπιβάλλει ἐντεθὲν εἰς ἡμᾶς νὰ σεβώμεθα τὸ καθεστῶς τοῦτο· διότι τὸ καθεστῶς τοῦτο ἔχει βᾶσιν δημοκρατικὴν, τὴν ψῆφον τοῦ ἔθνους, καὶ διότι τὸ καθεστῶς αὐτὸ παρέχει πᾶσαν

ἐγγύτησιν καὶ πᾶσαν ἀσφάλειαν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν, δι' ἧς μόνως ἐφικτὴ εἶναι ἡ βελτίωσις τῶν πολιτικῶν θεσμῶν ἡμῶν.

Τῶν θεσμῶν δὲ καὶ τῶν πολιτευμάτων αἱ βελτιώσεις εἶναι ἐφικταὶ καὶ δυναταὶ, μόνον διὰ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος, διὰ τῆς ἐλευθέρως διαφωτίσεως τῆς συνειδήσεως, καὶ διὰ τῆς κανονικῆς λειτουργίας τοῦ ἐνεστώτος. (Χειροκροτήματα) Ἀντικειμαι ὅμως εἰς τὰς συνωμοτικὰς ἐνεργείας καὶ εἰς τὰς διὰ τῆς βίας ἐπερχομένας μεταβολὰς· διότι αἱ οὕτω ἐπερχόμεναι μεταβολαί, ὡς ἔργα μειονοφηρίας, θελοῦσης νὰ ἐπιβληθῇ, οὐδὲν γενναῖον καὶ ριζικὸν κατεργάζονται, συνήθως δὲ καταλήγουσιν εἰς τὴν τυρανίαν καὶ εἰς τὴν δικτατορίαν, ὑπηρετοῦσαι οὕτω τὸν ἀπολυτισμὸν, ὅστις δύναται νὰ παρουσιασθῇ καὶ ὑπὸ τῶν ἐλευθεριωτέρων μορφῶν. Ἄς σεβασθῶμεν οὕτω πρὸ πάντων τὸ καθεστῶς, πιστεύοντες, ὅτι διὰ τῆς ἀκριβοῦς καὶ πλήρους ἐνεργείας αὐτοῦ δύναμεθα νὰ καταστῶμεν ἀξιοὶ κρείττονος πολιτικοῦ μέλλοντος. Εἶναι δὲ λίαν προσφιλὲς εἰς ἡμᾶς, ἰδίως τὸ καθεστῶς ἐκεῖνο, καθ' ὃ δύναται τις νὰ λέγῃ ὅτι εἶναι δημοκρατικὸς ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως. Ἄς κλίνωμεν οὕτω πρὸ πάντων εὐλαβῶς τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τῆς συνειδήσεως τοῦ ἔθνους, τοῦ μόνου κυρίου καὶ δεσπότη τοῦ πραγματικῶν αὐτοῦ.

Τοιοῦτος ὁ ἐσωτερικὸς λόγος, Κύριοι, δι' ὃν εἰς οὐδὲν ἀνήλω ἐκ τῶν ὑφισταμένων καὶ διαργαζομένων κομμάτων.

Ἄλλ' εἶναι καὶ ἐξωτερικὸς τις λόγος, εἶπον, δι' ὃν δὲν συντάσσομαι τούτοις· ὁ λόγος οὗτος εἶναι, ὅτι τὰ ὑφιστάμενα κόμματα, μετ' ὅσα ἂν δισχυροῦσθῃσαν περιοδικῶς, φέρουσι πάντοτε προσωπικὸν χαρακτῆρα. Ἀπόδειξις τούτου, ὅτι διακρίνονται, διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἡγουμένων αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτον ἀρραῖν πολὺ ἀπὸ τῆς ἀξίας καὶ ἀπὸ τῆς βαρύτητος τῶν κομμάτων, ὁ καιρὸς δὲ πλέον ἐπέστη, μοι φαίνεται, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνῃ σπουδαία σκέψις, περὶ ἰδρύσεως καὶ μορφώσεως ἀπροσώπου τινος κόμματος, ὑπηρετοῦντος ἰδέας τινος ὀρισμένης καὶ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν διώκοντος. Ἡ γνώμη αὐτὴ περὶ τῆς συστάσεως τοιοῦτου τινος κόμματος περιπολεῖ εἰς τὸν νοῦν τῶν πρώην Συναδελφῶν μου Βουλευτῶν, ἀπόφασιν δ' ἔχομεν οὐχὶ ὀλίγοι ἐκ τῶν ὑποψηφίων νῦν Βουλευτῶν, ἐάν ἀπολύσωμεν καὶ αὐθις τὴν ἐμπιστοσύνην Ἰμῶν, νὰ ἐπιδιώξωμεν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν σύστασιν ἀπροσώπου τινος κόμματος, οἷον εὐχεται καὶ ἡ ἐλευθέρως συνειδήσις ὑμῶν καὶ τὸ συμφέρον τῆς Πολιτείας. Εἰς τὸ κόμμα τοῦτο δὲ, ὅπερ θὰ διώξῃ τὴν ὑπερίσχυσιν τῶν ἰδεῶν, ἅς σήμερον Σᾶς ὑπέδειξεν, ἀνήλω ἀπὸ τοῦδε.

Κύριοι, ἐξέθεσα ἐνώπιον Ἰμῶν, πῶς διεχειρίσθη τὴν ἐντολήν, δι' ἧς μὲ ἐτιμήσατε πρὸ τεσσάρων ἐτῶν· ἐξέθηκα ἐπίσης ἐνώπιον ὑμῶν, τί φρονῶ ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς Πολιτείας· δὲν ἀπέκρυφα ὅποιας ἔχω ἐπὶ τούτων καὶ ἐπὶ ἄλλων ζητημάτων γνώμης· διότι νομίζω, ὅτι οἱ πολιτευόμενοι ὀφείλουσι νὰ ἐκφέρωσι καθαρῶς καὶ ἀνευ ὑποκρίσεως τὰς ἰδέας των.

Ἄν μὲ τιμήσατε καὶ αὐθις διὰ τῆς ψήφου Ἰμῶν, διαβεβαίω Ἰμᾶς, ὅτι θὰ ὑποστηρίξω τὰς ἰδέας ὅσας σᾶς ἐξέθεσα, θέλω δὲ προσπαθῆσαι νὰ κατισχύσωσιν. Ἀποφασίσατε ἤδη ὑμεῖς ὅτι ἂν ἡ συνειδήσις ὑμῶν ὑπαγορεύσῃ εἰς ὑμᾶς.

Χαιρετῶν δὲ ὑμᾶς, προσκαλῶ ν' ἀναφωνήσατε τὴν ἀνευφημίαν, ἧτις πρέπει νὰ ἐξέρχεται τῶν χειλέων τοῦ Ἑλλήνος, κύνοντος οἰκονόμοτε δημοσίαν συνάθροισιν, τὴν ἀνευφημίαν :

«Ζήτω ἡ Πατρίς!»

(Ζωνταὶ ζητωκραυγαὶ «Ζήτω ἡ Πατρίς». Χειροκροτήματα παρατεταμένια.)